

Akademien för utbildning,
kultur och kommunikation

EXAMENSARBETE
UÖÄ007 15 hp

”Författare ur livets egen skola”

En litteraturstudie i hur den klassiska svenska arbetarlitteraturen behandlas i gymnasieskolans
läroböcker

“Authors Initiated by the School of Life”

A literature review showing how classical Swedish workers literature is used in secondary
school textbooks

Viktoria Agnesten

Handledare: Ingemar Haag
Examinator: Ingrid Wiklund

Akademien för utbildning
kultur och kommunikation

EXAMENSARBETE
UÖÄ007 15 hp

SAMMANDRAG

Viktoria Agnesten

”Författare ur livets egen skola”

En litteraturstudie i hur den klassiska svenska arbetarlitteraturen behandlas i gymnasieskolans läroböcker

“Authors Initiated by the School of Life”

A literature review showing how classical Swedish workers literature is used in secondary school textbooks

År: 2012

Antal sidor: 44

Arbetet är en kvalitativ litteraturstudie som undersöker hur den klassiska svenska arbetarlitteraturen behandlas i gymnasieskolans läroböcker. Materialet utgörs av textavsnitten om arbetarförfattare i två olika läroböcker som används i litteraturundervisningen på gymnasiet varav den ena textnivå- och stilmässigt verkar rikta sig till elever som befinner sig på en något högre kunskapsmässig nivå. Studien visar att de båda läroböckerna har varierande sätt att framställa genren arbetarlitteratur – och särskilt särskiljande är det språk och den pedagogiska stil läroboksförfattarna använder. Flera gemensamma beröringspunkter förekommer, såsom exempelvis den rika användningen av citat – vilket verkar vara ett pedagogiskt grepp som syftar till att fånga kontentan av ett visst arbetarverk eller författarskap. Författarurvalet är likartat i de båda läroböckerna, och högst sannolikt inspirerat av den rådande kanon som presenteras i vedertagna litteraturhistorieskrivningar – vilka utgörs av bl a läroböcker för högre eftergymnasiala studier. Läroboksförfattarna har, vad gäller författarurvalet, gett tydligt företräde åt genrens giganter. Fokus på det enskilda verket respektive arbetarförfattaren själv varierar mellan de två läroböckerna. Varken den enskilde arbetarförfattarens stil eller litteraturhistoriska sammanhang diskuteras i någon stor utsträckning i någon av läroböckerna. Som nämnt är det språkliga och stilistiska vad som främst skiljer de två analyserade läroböckerna åt. Den lärobok vars målgrupp verkar vara elever på ett högre kunskapsplan ger eleven åtskilliga nivåer att läsa sig igenom; fler detaljer och fler till reflektion uppmanande resonemang medan den andra läroboken förblir vid textens översta ytskikt. Denna visar främst i sitt enkla, rättframma språk, vilket inte tycks utmana en genomsnittligt läsbegåvad elev nämnvärt; syftet med lärobokstexten är att under okomplicerade förhållanden förse eleven med fakta. Den mer teoretiska läroboken uppmanar genom den fylldhet som karaktäriserar texten, dess kunskapsutmanande vokabulär samt genom sin diskuterande, analyserande ton eleven till fördjupat tillägnande av arbetarlitteratur.

Nyckelord: arbetarlitteratur, arbetarförfattare, läromedelsforskning, kanon, litteraturhistorieskrivning

Innehållsförteckning

1 Inledning	4
1.1 Syfte och frågeställning	6
1.2 Uppsatsens disposition	6
2 Bakgrund	7
2.1 Tidigare forskning	7
2.1.1 Arbetarlitteraturens position och uttryck i andra läroböcker	7
2.1.2 Arbetarlitteratur – vad är det?.....	9
2.1.3 Läromedelsforskning	11
2.1.4 Kanonasketen	13
3 Metod och material	14
4 Analys	15
4.1 Analys av lärobok Svenska timmar	15
4.1.1 Översikt	15
4.1.2 Språkliga och stilistiska aspekter i läroboken.....	17
4.1.3 Litteraturhistoriskt sammanhang	19
4.1.4 Urval av författare	20
4.1.5 Hur skildras författarskapen?.....	22
4.1.6 Arbetarförfattarnas stil.....	23
4.2 Analys av lärobok Litteraturhistoria	24
4.2.1 Översikt	24
4.2.2 Språkliga och stilistiska aspekter i läroboken.....	26
4.2.3 Litteraturhistoriskt sammanhang	30
4.2.4 Urval av författare	31
4.2.5 Hur skildras författarskapen?.....	33
4.2.6 Arbetarförfattarnas stil.....	36
5 Avslutande diskussion	37
5.1 Diskussion av analysen	37
5.1 Utvärdering av metod	41
5.2 Avslutning	42
Litteratur	43

1 Inledning

Den klassiska svenska arbetarlitteraturen utgör en betydande del av vårt lands kulturarv. Den kan ses som en spegling av ett förflutet 1900-tal och berättar om ett centralt avsnitt av Sveriges historia och tidigare generationers leverne. Dessa tidigare generationer är människor som byggt vårt land – varför deras liv och gärningar således är av betydelse än idag.

De flesta som är uppvuxna i Sverige har troligtvis någon form av relation till arbetarlitteraturen. Under skoltiden presenteras några av de största namnen inom genren; eleverna stöter på fragment av det som utgör den mångfacetterade floran av arbetarförfattares verk. Brottstycken ur Ivar Lo Johanssons hårda stataröden varvas med Vilhelm Mobergs utvandrarepos och Moa Martinssons kvinnolivsskildringar och lämnar förhoppningsvis något slags avtryck hos eleverna. Jag anser att arbetarlitteraturen kan hjälpa oss att förstå vårt lands förflutna och därför utgör ett högst väsentligt inslag i gymnasieskolans svenskundervisning. I vilken mån och på vilket sätt läromedel i gymnasieskolan behandlar arbetarlitteraturen har tidigare inte studerats i någon vidare utsträckning, vilket gör ämnet än mer intressant att undersöka.

Den klassiska arbetarlitteraturen är, trots att dess produktiva epok sedan länge är förbi, en levande genre som har sin självklara plats i litteraturundervisningen. I och med sin alltid återkommande aktualitet innebär mitt valda ämne ett ständigt aktuellt forskningsläge – arbetarlitteraturen utgör som givet inslag i litteraturundervisningen en viktig aktör i gymnasieelevernas tillägnande av svenskt kulturarv och svensk historieskrivning. Just den historiska aspekten är något jag personligen värnar – att de unga vuxna får med sig valda avsnitt av den historia som berättats av och om vanliga människor i ett förgånget Sverige. I dagens samhälle tycks individen och dennes enskilda framgångar vara den största drivkraften hos många av medborgarna – vilket får anses som en milsvid skillnad från det dåtida Sverige i vilket arbetarlitteraturen utspelar sig. Vår historia är på flera sätt en länk till oss själva, då det som tidigare drabbat oss – om det så må vara generationer tillbaka – lämnar avtryck och ger ringar på vattnet.

Det historiska perspektivet kan förklara ett lands och ett folks utveckling och därigenom synliggöra dilemman i vår egen samtid. Vi förstår inte bäst oss själva genom att blicka inåt, mot det egna jaget, utan snarare genom att ta in omvärlden och undersöka intrycken från

denna. Här utgör historien ett centralt inslag i egenskap av förfluten omvärld; den bör, för vår individcentrerade samtid, vara en tankeväckande spegling av ett Sverige där kollektivet ännu var den viktigaste enheten. Vare sig läsaren av en lärobok har etniskt svenskt ursprung eller ej utgör berättelserna om levnadsöden i samhällets lägre skikt ett viktigt element i den svenska 1900-talshistorien. Skönlitteraturen erbjuder, på ett vis som en regelrätt historiebok svårligen uppnår, en mycket god inblick i hur ett torpar-, statar- eller arbetaröde – vanliga människors liv – kunde gestalta sig. För detta tar jag stöd av Jensen (i Brink och Nilsson, 2006:135) som menar att det historiska medvetandet bör ses som nära sammankopplat med människans identitet, handlande och kunskaper eftersom historiemedvetandet är vad som främst kan förklara hennes handlingar och val. Människan är på flera sätt skapad genom historien, både som individ och som kollektiv, och historien och medvetenheten kring denna utgör grunden till hur samhället är beskaffat.

En av arbetarlitteraturens utmärkande drag är dess förmåga att spegla klassklyftor – vilka i stor mån präglade Sverige under denna skönlitterära genres tillkomst- och skildringsperiod. Nilsson (2006:173) beskriver den avsaknad av intresse för klassfrågor som råder bland litteraturvetare – trots att i princip all sociologisk forskning pekar på att klassfrågor och ett levande engagemang för dessa är av oerhörd vikt. Min upplevelse är att klassklyftor idag inte är ett fullt lika uppenbart fenomen som under den tidsepok arbetarlitteraturen skildrar – men likväl något som de facto existerar och därmed formar och påverkar samhället.

Arbetarlitteraturen speglar i viss mån samma problematik som dagens fastän decennier och århundraden förflutit sedan skildringarnas uppkomst. Ekonomiska klyftor människor emellan och segregerade bostadsområden är uttryckliga bevis för att klassproblematiken lever än idag – vilket ur en jämförandeaspekt gör arbetarlitteraturen och dess funktion som återspeglade faktor högst dagsaktuell att studera. Jag anser, liksom Nilsson, (2006:169) att arbetarlitteraturen även utgör en viktig litterär strömning och att det hör till god allmänbildning att vara förtrogen med den. Dessa två argument bildar huvudsakligen grunden till mitt intresse och min önskan att studera arbetarlitteraturens förekomst i de läromedel jag själv eventuellt kommer att ha till hands i min stundande yrkesgärning.

1.1 Syfte och frågeställning

Det huvudsakliga syftet med studien är att undersöka i vilken mån och på vilket sätt de läromedel som används i gymnasieskolans svenskundervisning behandlar arbetarlitteraturen. Jag granskar lärobokens urval av arbetarförfattare och hur dessa behandlas i texten; om man lägger fokus på själva författarpersonligheten eller den litterära formen, huruvida det finns ideologisk eller politisk förankring i texten samt vilka samhällsliga kopplingar som görs. Framst kommer jag att utgå från två läroböcker vars arbetarlitterära avsnitt kommer att studeras. Dessa två böcker utgör sålunda mitt huvudsakliga analysmaterial. Min frågeställning lyder:

Hur behandlas den klassiska svenska arbetarlitteraturen i gymnasieskolans läroböcker?

Arbetarlitteratur, bör påpekas, är ett fenomen som ständigt begagnas och yttrar sig på nya vis; som skiftar i sin framställning beroende på när i tiden vi befinner oss. Den mer samtida arbetarlitteraturen, vars era tar sin början i det uppsving för genren som inföll under 1970-talet, utgör ett viktigt kapitel i denna genre. Dock hör få av de författare som slog igenom då, och ej heller de som är verksamma nu, till samtidens mest firade författare. Intresset för den arbetarlitterära genren tycks gå i vågor och utgör i vår samtid inte någon absolut medelpunkt i det litterära livets spektra (Nilsson 2006:87-93). Min tanke är därför att koncentrera studien till den arbetarlitteratur som kan betecknas som klassisk sådan; den som härstammar från främst 1930-talet och ett par årtionden framåt. Just 1930-talet brukar betraktas som den svenska arbetarlitteraturens guldålder, då flera av författarna bakom de verk som anses vara arbetarlitteraturens största klassiker, fick sina genombrott (2006:63). Mot bakgrund av detta samt att mitt valda analysmaterial företrädesvis berör dessa författare väljer jag att fokusera på just den klassiska arbetarlitteraturen.

1.2 Uppsatsens disposition

Studien är utformad enligt litteraturvetenskaplig uppsatsstruktur där analysen innehåller nya litteraturhänvisningar än enbart de som förekommer i forskningsbakgrunden. Med anledning av detta är forskningsbakgrunden relativt begränsad – då gott om utrymme för referenser till för studien intressant och aktuell litteratur sålunda lämnas i analysdelen.

Forskningsbakgrunden indelas i fyra huvudsakliga avsnitt vilka fokuserar på läroboksforskning och kanonaspekten respektive definitionen av begreppet arbetarlitteratur.

Avslutningsvis finns ett avsnitt som behandlar arbetarlitteraturens uttryck och position i andra läroböcker. Där ges en kortfattad sammanfattning av två läroböcker som används i gymnasieskolan samt två sådana avsedda för högre studier. Analysen är uppdelad i två avsnitt, ett för läroboken *Svenska timmar* och ett för läroboken *Litteraturhistoria*. Vardera analysavsnitt är uppbyggt av sex rubriker som inriktar sig på ett särskilt analysområde. Dessa rubriker är följande: *Översikt, Språkliga och stilistiska aspekter i läroboken, Litteraturhistoriskt sammanhang, Hur skildras författarskapen, Urval av författare och Arbetarförfattarnas stil*. Vad dessa rubriker innebär beskrivs mer ingående i analysavsnittets inledande del. I analysen varvas iakttagelser och upptäckter löpande med litteraturhänvisningar till relevant tidigare forskning. Eftersom det är problematiskt att helt särskilja de sex analysområdena från varandra, då de på flera vis är nära sammankopplade, löper innehållet i dessa till viss del i varandra. I den efterföljande diskussionen sammanfattas de viktigaste av studiens iakttagelser och diskuteras utifrån studiens frågeställning. Avslutningsvis ventileras den valda kvalitativa metoden, studiens reliabilitet och validitet samt pedagogiska aspekter av studien.

2 Bakgrund

I detta kapitel presenteras tidigare forskning som jag delat upp i separata fyra avsnitt. Här ges exempel på andra läroböcker som behandlar arbetarlitteratur och alternativa definitioner på begreppet arbetarlitteratur. Jag exemplifierar även valda avsnitt av annan läromedelsforskning samt visar på hur kanonfrågan, normen för vad som anses som god litteratur, ventilerats.

2.1 Tidigare forskning

Nedan följer det avsnitt som behandlar det som beskrevs i ovanstående stycke.

2.1.1 Arbetarlitteraturens position och uttryck i andra läroböcker

I avsnittet nedan ges en kort beskrivning av fyra läroböcker som används i litteraturundervisning i gymnasieskolan respektive högre studier och deras hantering av arbetarlitteratur. Jag anser att det i denna studie är centralt att, utöver mitt analysmaterial, nämna ytterligare läromedel i syfte att visa på alternativa presentationer och framställningar av arbetarlitteratur.

Först presenteras två böcker som representerar gymnasieskolan och därefter två som företrädesvis används för studier på universitetsnivå. Titlarna som studeras är följande: *Litteraturhistoria* (Rydén, Widing, Eriksson, Lindskog och Stenhag, 1989), *Ekengrens svenska, Litteraturbok 2* (Lorentzon-Ekengren och Ekengren, 2003), *Litteraturens historia* (Herthel, Hans, 1992) samt *Litteraturens historia i Sverige* (Olsson och Algulin, 1995). De två förstnämnda läroböckerna vars huvudsakliga målgrupp är gymnasister arbetar på ett likartat vis med litteraturhistorieskrivningen som mitt valda analysmaterial. De två senare läroböckerna, de som riktar sig till studier på en högre nivå än den gymnasiala, ser jag som ett föredöme vad gäller vedertagen litteraturhistorieskrivning varför jag valt att hänvisa till dem. Vi kan även anta att det är just i läromedel för högre studier som författare till läromedel för gymnasiet tar sin utgångspunkt. Kanonfrågan, vilka författare och verk som behandlas samt vad som i övrigt är mest väsentligt att lyfta, finns likt en förlaga i dessa, för högre utbildning avsedda, litteraturhistorieskrivningar. Olsson & Algulin och Herthel är två representativa exempel för dessa. Läroböckernas *Litteraturens historia i Sverige* och *Litteraturens historia* förhållningssätt till litteraturhistorien utgör således en grund för hur litteraturläromedel för gymnasiet utformas vilket än mer gör dessa till givna inslag i denna studies forskningsbakgrund och analys.

Litteraturhistoria är en omfattande lärobok som enligt författarna själva ger elever och lärare möjlighet att själva sovra i materialet och disponera sin egen kurs. Avsnittet som behandlar arbetarlitteratur återfinns i kapitlet *Svenskt 1900-tal* under rubriken *Trettital* där Moberg, Lö-Johansson, Fridegård, Aurell och Moa Martinsson behandlas (Rydén, Widing, Eriksson, Lindskog & Stenhag, 1989: 5). Ur genusperspektiv är intressant att påpeka att det i bokens innehållsförteckning endast är Moa Martinsson som nämns vid förnamn – naturligtvis i avsikt att åtskiljas från sin författande man Harry med samma efternamn – men det får ändå ses som smått besynnerligt att inte även denne nämns vid förnamn då han senare porträtteras under rubriken *Traditionalism och modernism*. Kapitlet om arbetarlitteratur inleds, liksom övriga i *Litteraturhistoria*, med beskrivning av den aktuella epoken – det är således inte *genren* arbetarlitteratur som fokuseras utan den *tidsperiod* då denna skapades och blomstrade. Efter epokbeskrivningen följer avsnitt som berör de nämnda författarna och deras verk (Rydén, Widing, Eriksson, Lindskog & Stenhag, 1989:402-427).

Ekengrens svenska, Litteraturbok 2 är en förening av antologi och litteraturhistorisk handledning då den både innehåller textutdrag och undervisar eleven om litteraturens

utveckling från 1880-talet fram till 2000-talet. Läroboken är berättande och informativt skriven. Avsnittet om arbetarlitteratur och dess författare återfinns i kapitlet *Svenskt 1900-tal* med underrubriken *Världskris och nöd*. Arbetarförfattare som begrepp presenteras och definieras i ett eget avsnitt där visst fokus även läggs på att rent historiskt beskriva den rådande situationen i Sverige vid den tidpunkten (Lorentzon-Ekengren och Ekengren, 2003).

Litteraturens historia i Sverige har erhållit goda recensioner och används flitigt i undervisningen på Sveriges högskolor och universitet; boken får således ses som ett läromedel representativt för högre utbildning. Arbetarförfattarna och deras verk behandlas i kapitelnamnet *Borgerlig och proletär realism* under rubrikerna *Statardiktarna: Ivar Lo-Johansson, Moa Martinsson, Jan Fridegård* samt *Bondesamhällets epiker: Vilhelm Moberg*. Avsnittet ger en kompakt och detaljrik beskrivning av både författarna och deras verk med visst fokus på framlyftandet av författarnas troliga avsikter och ideologitillhörighet beträffande sina litterära alster (Olsson och Algulin, 1995:404–413).

Litteraturens historia 1914-1945 (Herthel, Hans, 1992) riktar sig enligt författarna själva till en bred publik – troligtvis avses dock främst studenter på högskole/universitetsnivå. Läroboken berättar om världens litterära liv sett i relation till samhällsliv och kulturhistoria och stödjer sig på litteraturforskning från 1960-tal till 1990-tal. Kapitlet om arbetarlitteratur benämns *Individualister och autodidakter* – vilket får ses som en, för den oinsatte, relativt diffus och svårtolkad titel. Själva ordet arbetar- eller proletärlitteratur nämns knappt. Överhuvudtaget ger läroboken uttryck för att kräva ett visst mått av förförståelse med sin kompakta, faktatäta stil vilken i hög grad påminner om den i *Litteraturens historia i Sverige*. Avsnittet är relativt kortfattat och innehåller inga avgränsande underrubriker vilket inger en känsla av oordning. Läroboken behandlar många författare, men ingen särskilt ingående, men själva genren *arbetarlitteratur* ger den inget direkt grepp om.

2.1.2 Arbetarlitteratur – vad är det?

Begreppet arbetarlitteratur kan ses som ömsom svårtolkat ömsom givet vilket innebär att vilken litteratur som faller inom denna genre och vem som kan sägas vara författare till ett sådant verk inte är helt oomtvistligt. Någon klar och distinkt definition existerar således inte – vilket medför att det är olika tolkningsaspekter av definitioner vi får stödja oss på när vi vill beskriva begreppets innebörd. Av allmänhet och kritiker erkända titlar på klassiska arbetarlitterära verk kan vi enkelt identifiera, men vilka faktorer som faktiskt krävs för att ett

verk ska klassificeras som ett sådant är desto mer diffust, menar Nilsson (2006:9). Anledningen till att begreppet inte äger någon tydlig definition bottnar i just oenighet och tveksamhet kring vilka kriterier som ska uppfyllas för att ett verk ska kunna kallas arbetarlitterärt. Dessa kriterier, vilka i sig inte kan sägas vara särdeles exakta i sin betydelse, beskrivs av Furuland och Svedjedahl (2006:23–24) som förslår en definition av arbetarlitteratur såsom följande:

- 1) om arbetare
- 2) av arbetare (dvs. i regel av författare med ursprung i arbetarklassen)
- 3) för arbetare

Det kan alltså vara fråga om litteratur som skildrar människor ur arbetarklassen såväl som, litteratur skriven av människor som tillhör arbetarklassen eller har sina rötter där samt litteratur avsedd att läsas av människor ur arbetarklassen. Dock, menar Furuland och Svedjedahl, måste nödvändigtvis inte alla dessa kriterier uppfyllas för att ett verk ska kunna benämnas som arbetarlitteratur – men inte heller är något av dessa kriterier tillräckligt var och ett för sig för att uttömmande beskriva begreppet. Definitionen av arbetarlitteratur diskuteras även av Olls och Wahlén (1989:8) som menar att en genre får ses som verk författade som är kommen ur arbetarklassen och skildrar den sociala miljö han eller hon är uppvuxen i.

Nilsson (2006:13) stödjer sig på Furulands och Svedjedahls definition men menar även att denna är synnerligen vag eftersom den kan innefatta ett relativt brett spektra av olika slags litteratur. Denna vaghet innebär dock inte enkom en svaghet utan lyfter också det faktum att arbetarlitteratur ju är ett omfattande fenomen som kan uppenbara sig i flera olika former. Nilsson understryker dock att svagheten i begreppsbestämningen *de facto* är tämligen besvärlig i och med kriteriernas diffushet samt de skiftande variationerna av möjliga kombinationer av dessa. Han menar att problematiken grundar sig i svårigheten att avgöra vem som egentligen kan sägas tillhöra arbetarklassen och därigenom kunna sägas betecknas som arbetarförfattare. Är det enkom familjebakgrund eller uppväxtmiljö som är avgörande – eller fordras även egen erfarenhet av kroppsarbete för att erhålla epitetet? Vad som utgör litteratur skriven *för* arbetare är även det problematiskt att fastställa men man har ofta utgått ifrån att det avser litteratur som på något vis tar ställning för arbetarklassen; tar denna samhällsskiktscategori parti.

Vidare menar Nilsson att vad som kan betecknas som litteratur om arbetare är tvetydigt av den orsaken att ett verk kanske inte alltid uteslutande beskriver just arbetare och kroppsarbete utan mer eller mindre skildrar även andra ämnen. Fråntas detta verk automatiskt då sin arbetarklassetikett eller kan det ändå sägas tillhöra genren? Nilsson framhåller själv att dessa frågor ingalunda är enkla att besvara, men resonerar sig fram till att arbetarlitteratur torde kunna definieras som litteratur som av läsaren kopplas samman med arbetarklassen. Denna sammankoppling sker främst utifrån textens innehåll och syfte samt författarens bakgrund, och ringar in arbetarlitteratur som en genre vars definition i betydlig mån ligger i betraktarens öga (2006:14–27).

Att genren arbetarlitteratur så nära förbinds med författarens egen bakgrund förklaras givetvis av att de verksamma inom genren hade ett behov av att berätta sin och omgivningens historia. Ivar Lo-Johansson beskrivs ha känt att han bar på *ett stort tungt motiv*, sina odödliga statarskildringar, vilket först fick sitt utlopp och gestaltades i genombrottsromanen *God natt jord*. Alltsedan ungdomen beskrivs Lo-Johansson ha varit uppfylld av tanken på att skriva en levnadsbeskrivning om det samhällsskikt och den bakgrund han själv var sprungen ur (Olsson och Algulin, 1995:404-405). Den biografiska anknytningen är sålunda en betydande stomme i den arbetarlitterära genren. Burman resonerar (I Bergsten, 2002:71) kring den biografiska litteraturforskningen, vars grundtanke utgår ifrån att det alltid finns ett samband mellan författarens liv och de verk denne producerar. De erfarenheter och den bakgrund författaren bär med sig leder till att denne författar på ett visst vis, menar hon.

2.1.3 Läromedelsforskning

Brink talar om begreppet läromedel, vilket han väljer att avgränsa till tryckta sådana i bokform då det är vad hans studie behandlar. Han urskiljer tre huvudsakliga typer av läromedel inom litteratur och benämner dem följande: *antologier*, vilka rymmer urval av författartexter, *fristående verk* som utgörs av författarnas alster i mer eller mindre helhetliga versioner samt *litteraturhistoriska läroböcker* vilka behandlar författarskapen i stort (1992:56). De senare är också vad min studie fokuserar vid då de valda titlar som utgör materialet varken är enbart samlade texturval eller fullständiga verk av författare utan tecknar övergripande porträtt av författarskap.

Brink konstaterar i ett flertal exempel på läromedel fokuserade på 1900-talslitteratur att skildringar av arbetarförfattare och deras verk helt saknas. Proletärskalder, som Brink

benämner dem, fick stå åt sidan till förmån för de mer borgerliga författarna. Någon konkret förklaring till negligerandet av arbetarlitteraturen ges inte (1992:268–269).

Om arbetarlitteraturen lyste med sin frånvaro under stor del av 1900-talet kan svensk litteratur i sig däremot sägas ha förfogat över det mesta av det litterära undervisningsutrymmet under samma period menar Román. Under första hälften av 1900-talet fram till tidigt 1970-tal utgjorde den svenska litteraturen det starkaste maktfästet i gymnasieskolans litteraturundervisning. Utländsk litteratur var ytterst sparsamt förekommande fram till dess att gymnasisterna själva började efterfråga sådan. Till en början fanns en viss ovilja att bereda plats för utomnordisk litteratur eftersom det i praktiken måste ske företrädesvis på bekostnad av den äldre svenska litteraturen, men med tiden lät man dock införliva viss modern litteratur och världslitteratur i gymnasieskolans litterära kanon (2006:147–148). Brink berättar att föreställningen om att utländsk litteratur inte alls förekommit i den svenska gymnasieskolan dock är tämligen felaktig – den existerade exempelvis i allra högsta grad inom undervisning i klassiska språk. Faktum är att utländsk litteratur var det som företrädesvis undervisades på gymnasienivå då den svenska litteraturen länge ansågs alltför torftig och outvecklad för undervisningsbruk (1992: 175).

Olin-Scheller betonar vikten av att lärotexter främjar elevens möjlighet att dra kopplingar till sitt eget liv. Detta, i samspel med att texten även utför formella, mer traditionellt undervisningsanknutna analyser, inbjuder till en djupgående läsupplevelse där reflektion över texten i sig samt dess eventuella samband med elevens egna erfarenheter och föreställningsvärld växer fram. Dessa mer formella analyser, vilka syftar till att utveckla elevens lässtrategier och utvecklande av analysverktyg för texttolkning, bör inte hamna i skymundan menar Olin-Scheller. En balans mellan dessa två faktorer är att föredra i syfte att utveckla elevens förmåga att utforska och kommentera texter (2008:132).

Även Román (2006:156) talar om det vitala i att låta elevernas egen inlevelse i och upplevelse av den lästa lärotexten medverka till lärandet. Bearbetningen av det lästa bör ske utifrån frågor som jämför med textinnehållet och dess karaktärer, föreställandet av att vara i dessas sits samt möjliga utvägar att ändra utgången i texten. Olin-Scheller framhåller att just det möte med andra människors livsberättelser som sker när vi läser är läsningens yttersta mening. Mötet med textens karaktärer medför en möjlighet för läsaren att leva sig in och möjligen se överensstämmelsen mellan dessa och självupplevda erfarenheter (2008:132).

Molloy framhåller vikten av att en lärare som undervisar i ämnet svenska inte klarar sig med kunskaper enbart om litteratur, litteraturhistoria, texter och textläsning – minst lika viktigt är kännedom om samspelet mellan samhälle och individ. Läsning av och undervisning om skönlitteratur är en möjlighet att diskutera demokratiska värderingar, varför en bred allmänbildning är att föredra hos en lärare i svenska. Ett mer omfattande samspel mellan Svenska och SO-ämnena är även att föredra, menar Molloy (2003:306-307).

2.1.4 Kanonaspekten

Román diskuterar kanondilemmat i gymnasieskolans litteraturundervisning. Vilken litteratur bör egentligen läsas och hur ska det litterära urvalet göras? Román menar att existerande kanonbildningar, både nationella och internationella sådana, skapats genom att förespråkare för dessa framhållit de aktuella verkens betydelse för förståelsen för det egna kulturella arvet och litteraturhistorien i sig samt verkens litterära kvalitét (2006:57, 59). Brink och Nilsson beskriver kanon som något som förknippas med litteraturens historia, tradition och kontinuitet. De menar att kanon kan definieras som en kollektiv åsikt eller norm som gäller under en viss tid (2006:16, 132). Vad gäller den kanon som finns i skolans värld menar Brink och Nilsson att urvalet av lämpliga verk skett på varierande grunder vartefter tidens nycker styrt. Under en period valdes de litterära verken efter hur pass goda språkliga föredömen de ansågs vara, under en annan framhölls vikten av att både verk och dess författare kunde sägas utgöra moraliska förebilder för de unga läsande eleverna – varav det senare ledde till en viss censurering beträffande det som ansågs tillhöra mindre sedlig litteratur (2006:32). Detta stöder även Brink som beskriver hur texter som uppfattades som anstötlig läsning, däribland exempel från Bellman, avlägsnades och därigenom bidrog till att mynta uttrycket ”strykningarnas kanon” – de texter som ansågs alltför opassande för unga läsare. I samband med den nya gymnasieskolans införande genomfördes dock betydande förändringar i kanon – vilka vi kan anta innefattade ett visst återinförande av dessa ”mindre lämpliga” texter där Bellman, Stiernhielm och Stagnelius erbjuder särskilt talande exempel (1992:280).

Brink menar att gymnasieskolans litterära kanon inte fokuserar särdeles mycket på 1900-talslitteratur utan främst intresserar sig för 1700- och 1800-talet där litteratur från 1800-talet väger särskilt tungt (1992:279-280). Möjligheten att etablera en mer stabil litterär kanon kom 1905 vid en omorganisation av gymnasieskolan – då främst genom att det tillkom fler timmar i modersmålsundervisning vilket ämnet Svenska då gick under (1992: 282).

Det faktum att gymnasieungdomar idag inte representeras enbart av en elit utan av elever från alla samhälls- och kunskapsnivåer har bidragit till att den forna litterära kanon i gymnasiet till viss del lösts upp förklarar Brink. Även den ursprungliga studentexamens avskaffande innebär, i och med gymnasieskolans förändrande av målsättningar, också en reformerad kanon, vilken främst tar sig i uttryck i ett mer begränsat krav på läsfärdighet än i den gamla elitistiska skolan där man i första hand ville utbilda ledargestalter. Med den nya gymnasieskolan och den reformerade kanon infördes en massutbildning där fokus inte längre vilade vid kritisk läsfärdighet och litterär kompetens utan snarare vid läsfärdighet som anknyter till kunskaper direkt länkade till arbetslivet och omedelbar verklighet (1992:294).

3 Metod och material

Metoden jag använder är en kvalitativ sådan där jag studerar och gör en närläsning av materialet – två läromedelsböckers behandling av ämnet arbetarlitteratur. Kvantifierbara strategier upplever jag inte som ett effektivt – eller ens genomförbart – sätt att studera materialet utifrån frågeställningen jag valt, varför jag valt bort en kvantitativ metod. Med en kvalitativ metod hoppas jag djupgående kunna granska lärobokens urval av arbetarförfattare och hur dessa behandlas i texten; om man lägger fokus på själva författarpersonligheten eller den litterära formen, huruvida det finns ideologisk eller politisk förankring i texten samt vilka samhällsliga kopplingar som görs.

De valda läroböckerna, *Svenska timmar*, *Litteraturen* (Skoglund, 1999) och *Litteraturhistoria* (Söderblom och Edqvist, 1992) har jag valt främst utifrån dess aktualitet – det är läroböcker som i skrivande stund används i undervisningen. De två verken har jag erhållit av svensklärare i gymnasieskolan som själva använder dem med sina elever. Det är delvis utifrån dessa böcker som elever förväntas närma sig arbetarförfattare och deras verk – och förhoppningsvis även tillägna sig varaktiga och meningsfulla kunskaper. Mitt intryck av att läroböckerna till stil och uttryck, märkbart redan vid en snabb genombläddring, så påtagligt tycks rikta sig till olika målgrupper har även påverkat mitt urval av analysmaterial. *Svenska timmar* tycks tala till eleven på en relativt enkel, ej analyserande nivå, medan *Litteraturhistoria* i större utsträckning verkar vända sig till den elev som har en viss förförståelse för och vana av litteraturläsning och mer utmanande, problematiserande resonemang. Detta märks redan vid en första anblick då *Svenska timmars* drygt 270 sidor sannolikt bör vara betydligt mer snabblästa än *Litteraturhistorias* nära 600. Kapitlen om

arbetarlitteratur skiljer sig sålunda betydligt åt i omfattning; *Svenska timmar* ägnar 8 sidor åt avsnittet och *Litteraturhistoria* drygt 20.

4 Analys

Analysen är strukturerad enligt följande: De två analyserade läroböckerna, *Svenska timmar* och *Litteraturhistoria*, presenteras var för sig i ett eget analysavsnitt då jag av ordningsskäl vill hålla isär verken och tydliggöra det karaktäristiska med varje bok. Varje analysavsnitt är uppbyggt av sex underrubriker: Först i analysen återfinns *Översikt*, där en kort redogörelse för lärobokens struktur samt övergripande särdrag beskrivs. Därefter följer *Språkliga och stilistiska aspekter i läroboken*, där jag behandlar utmärkande drag vad gäller det språkliga och stilistiska i kapitlet. Under rubriken *Litteraturhistoriska sammanhang* analyseras om, och i så fall på vilket sätt, läroboken placerar arbetarlitteraturen och dess skapare i ett större sammanhang; huruvida man nämner något om arbetarförfattarnas tillhörighet i en särskild ism eller stilströmning. *Urval av författare* beskriver vilka författare som behandlas i den aktuella läroboken och analysavsnittet *Arbetarförfattarnas stil* beskriver huruvida läroboken – och i så fall på vilket sätt – behandlar den enskilde arbetarförfattarens utmärkande stildrag.

4.1 Analys av lärobok *Svenska timmar*

Nedan följer en analys av läroboken *Svenska timmar*. Denna inleds med en översikt.

4.1.1 Översikt

Svenska timmar (Skoglund, 1999) skildrar litterära epoker från antikens Grekland och fram till våra dagar. Varje litterär epok har sitt eget kapitel vilket inleds med en kort presentation av vilken tid och plats denna kan härledas till samt vilka författare och texter som hör till de mest representativa för den aktuella epoken. Kapitlet om arbetarlitteratur heter *svensk arbetarlitteratur*, skrivet med gemen i begynnelsebokstaven. Den korta sammanfattningen av epoken utgörs av fyra korta stycken om ett par meningar vardera. Skoglund periodbestämmer genren till 1930-talet och ett par årtionden framåt och summerar dess främsta syfte som ett skildrande av arbetarförfattarnas uppväxt i början av 1900-talet. Platsen där arbetarlitteraturen utspelar sig beskrivs som de fattigas Sverige med lika delar orättvisor och framtidshopp hos invånarna. Bland arbetarförfattarna nämns i inledningen Ivar Lo-Johansson, Moa Martinsson

samt Vilhelm Moberg. Kort återger Skoglund även de tre författarskapens främsta kännetecken samt vem och vad de i första hand skildrat i sina texter. Det är också dessa tre författare som behandlas i kapitlet.

Läroboksförfattaren har valt ut tre, för genren representativa, arbetarförfattare vars liv och författarskap skildras främst utifrån deras litterära alster och dessas betydelse för samt påverkan på samhället och läsekretsen. Att det är just det enskilda verket som står i fokus är påtagligt märkbart i samtliga tre författarporträtt då Skoglund omsorgsfullt och detaljerat beskriver handlingen i Moa Martinssons *Mor gifter sig*, Vilhelm Mobergs utvandrarepos samt Ivar Lo-Johanssons *Bara en mor*. De valda verken beskrivs utifrån citat ur den aktuella romantexten samt genom att Skoglund ingående berättar huvuddragen i romanens handling. Utvandrareposet behandlas särskilt djupgående då händelseförloppet kronologiskt, från början till slut, återges varvat med enklare personbeskrivningar av flera huvudkaraktärer. Det är lätt att förutsätta att de ingående beskrivningarna av romanhandlingarna bottnar i en taktik hos Skoglund att förmedla dessa även till de elever som inte läst eller kommer att läsa böckerna i sin helhet. Troligtvis förutsätter Skoglund att eleverna inte kommer att läsa några av de i lärobokstexten beskrivna arbetarlitterära verken – åtminstone inte under den aktuella litteraturkursens gång – och önskar sålunda i mesta möjliga mån förse eleven med romanernas huvuddrag.

Först ut är Lo-Johansson, vars avsnitt inleds med ett citat av honom själv där han beskriver sin uppväxts bristande tillgång till det skrivna ordet och hur hans illitterata föräldrar kom att se sin vuxne son som misslyckad eftersom han försörjde sig genom att skriva. Skoglund kommenterar och utvecklar i viss mån informationen i citatet på ett förklarande och pedagogiskt vis; utreder att litteraturens värld var stängd för de fattiga i dåtidens Sverige och går in i rollen som de ifrågasättande föräldrarna genom att ställa indirekta frågor till läsaren: ”En vanlig arbetare som ville författa istället för att ta ett hederligt jobb? Trodde han att han var förmer än andra?” (Skoglund, 1999:154). Skoglund beskriver vidare Lo-Johanssons väg mot att slå igenom som författare och varvar med att koncist illustrera arbetarförfattares genombrott i stort. Därefter diskuteras ordet arbetarlitteratur och genrens innebörd. Skoglund menar att ordet arbetarlitteratur leder in tankarna på något grått och trist; sorgliga skildringar om en tung och arbetsam vardag. Huruvida detta ska ses som författarens egen uppfattning eller en generell sådan framgår dock inte.

4.1.2 Språkliga och stilistiska aspekter i läroboken

Kapitlet om arbetarlitteratur i *Svenska timmar* är koncist och sammanfattande skrivet; stilen visar tydligt att syftet är att eleven lättfattligt ska tillägna sig huvuddragen i den arbetarlitterära genren samt lära sig några författarnamn. Språket i texten är genomgående enkelt och avskalat utan att på något vis bli torftigt. Bitvis framstår texten som relativt generaliserande skriven – i synnerhet då de historiska förhållandena skildras. Tiden för arbetarlitteraturens tillkomst beskrivs genom att de dåtida människornas leverne samt arbetarförfattarnas karriärväg skildras utifrån ett kollektivt allmängiltigt scenario.

Läroboksförfattaren redogör exempelvis, utan minsta försök till att problematisera, kortfattat för de schablonmässiga könsrollerna i dåtidens Sverige på ett mycket förenklat sätt samt sammanfattar den stereotype arbetarförfattarens slingriga väg mot ett erkänt författarskap (1999:158). Jag anser att denna generalisering av människor å ena sidan innebär ett underlättande i tillägnandet av texten på det vis att eleven befrias från en större informationsmängd och istället erbjuds ett mer koncentrerat, kortare återgivet historiskt perspektiv.

Vad gäller den språkliga behandlingen i *Svenska timmar* vilar den som nämnt på en relativt enkel, icke problematiserande nivå. Avsnittet om arbetarlitteratur innehåller mycket få ord eller uttryck vilka kan tänkas vålla alltför mycket bryderi hos läsaren. Det faktum att eleven ska förstå och ta till sig texten värdesätts högre än att denne ska ges tillfälle till den mentala utmaning som en högre språklig textnivå medför. Vissa dekorativa sammansättningar förekommer dock, såsom *kunskapshungriga* (1999:158) och *förströelselusta* (1999:159), men dessa kan inte anses som tillräckligt avancerade för att falla under etiketten utmanande ord och uttryck. Vad som däremot kan tänkas ge upphov till frågor och funderingar hos den läsande eleven är ord tagna ur arbetar- och statardiskursen. Uttryck som *slåtter*, *dagsverke*, *statarlänga* och *torpare* ges inte någon regelrätt förklaring och kan heller inte sägas förstås av sammanhanget. Skoglund uppvisar här en viss inkonsekvens då han till skillnad från ovan nämnda ord väljer att förklara *stat*; att statarna erhöll stat beskrivs utförligt som att statarna fick särskilda livsmedel och en egen jordplätt mot att de utförde arbete åt gårdsägaren (1999:155).

Skoglunds genomgående metod att ge förklaringar till, för läsaren eventuellt komplicerade eller okända, sammanhang och företeelser i texten tycks vara ett frikostigt bruk av meningar med anföringstecken samt citat. I vart och ett av sina tre författarporträtt stöder han sig

upprepade gånger på både blockcitat och citat invävda i den löpande texten av den aktuella författaren, tydligt i syfte att belysa en särskild omständighet eller åsikt hos denne. Detta ger ett levande intryck; inger läsaren en känsla av att författaren nästan är närvarande. Att läsa Lo-Johanssons uttalanden i samband med att informeras om hans liv och författarskap skapar ett autentiskt sammanhang; författaren och dennes gärning blir verklig. De många citaten placeras i samband med Skoglunds egna redogörelser och formar tillsammans en kunskapsfrämjande harmoni i texten. Det är ett välvalt pedagogiskt grepp. Palm beskriver (i Bergsten 1998: 156) begreppet *interpretation* vilket avser att gå in emellan texten och läsaren i syfte att försöka förklara textens betydelse – vilket är just vad läroboksförfattaren sysslar med. Genom att försöka tolka arbetarförfattarens texter förmedlar de mening till någon annan – i detta fall eleven. Palm menar att interpretation med fördel kan ske just i pedagogiskt syfte. I det mycket medvetna urvalet av citat ser vi hur läroboksförfattaren redan interpreterat arbetarförfattarnas texter och genom sin läromedelstext överränner eleven den önskvärda tolkningen. Detta kan dock medföra att elevens eget utrymme för att tolka texten minskar.

Vad gäller meningarna inom anföringstecken förekommer de främst liksom som underförstått hämtade från de litterära verken. Karl Oskar och Kristina i Mobergs utvandrarepos sägs exempelvis vara *de goaste vänner* (1999:162) och från Lo-Johansson citeras (1999:155) den utsatta huvudkaraktären Rya-Rya i *Bara en mor*: ”Jag tycker inte särskilt mycket om Henrik, men han behöver mig kanske”. Vi inbjuds genom smakproven ur de faktiska litterära verken att närma oss dess karaktärer och handling. Även här fungerar den ordagrant återgivna texten som en stämningsförhöjare; ett grepp från Skoglund som troligtvis syftar till just detta – att försätta läsaren i ett med texten överensstämmande sinnesläge. Här vågar Skoglund utmana den normativa uppfattningen om att undervisa *om* litteratur snarare än *i* och *genom* (Ollin-Scheller, 2008:28). Han väljer att erbjuda eleven en närhet till texten och karaktärerna vilket medför att den tilltänkta kunskapsöverringen, budskapet och syftet med det skönlitterära exemplet, når eleven just *genom* litteraturen. Läsaren upplever en intimitet med och närhet till den skönlitterära texten – och förbereds dessutom på de längre sammanhängande textreferat ur arbetarverken vilka också utgör en väsentlig del av författarporträtten. De i texten invävda korta citaten ger eleven en förförståelse och en aning om vad det kommande textstycket ska beröra.

Stilen i kapitlet om arbetarlitteratur får anses som representativ för läroboken som helhet då den enkla språkbehandlingen återkommer i övriga avsnitt. Kapitlet *Svensk 1800-talslitteratur*,

(1999:114-131) som jag valt att göra ett mer djupgående jämförande nedslag i, visar inte skilja sig nämnvärt stil- och språkmässigt åt från kapitlet *Svensk arbetarlitteratur*. Förutom att det förra rent kvantitativt är mer omfattande – vilket givetvis förklaras i att det, till skillnad från *Svensk arbetarlitteratur* innefattar en hel tidspok och inte bara en genre – är stil- och språkbehandling mycket likartad kapitlen emellan på det vis att de präglas av en uttryckligt enkel och förklarande ton. Strategin att låta citat löpande genomsyra texten i syfte att illustrera exempel på det läroboksförfattaren önskar förklara märks även i *Svensk 1800-talslitteratur* liksom de långa referaten ur valda verk av arbetarförfattaren. Handlingen i Almqvists *Det går an* återges lika grundligt som Mobergs *Utvandrarna* och tyngden tycks även här ligga på att informera eleven om denna – utifrån ett troligt antagande om att läsning av romanen som helhet sannolikt inte kommer att ske.

4.1.3 Litteraturhistoriskt sammanhang

Svenska timmar behandlar knappt i någon mån de litteraturhistoriska sammanhang som präglar genren arbetarlitteratur. I den utförliga skildringen av Ivar Lo-Johansson får vi inte veta något om naturalismens inverkan på dennes författarskap (Olsson och Algulin, 1995: 407) men om modernismen, viljan att introducera något nytt som ännu inte lästs nämner Skoglund att arbetarförfattarna önskade förnya den svenska litteraturen (1999:154). Den moderna realismen, som ju banade väg för arbetarlitteraturen (Nilsson 2006:71) behandlas kort av Skoglund i samband med skildringen av Lo-Johansson. Han benämner arbetarförfattarna som *realister* och förklarar detta som att de önskade beskriva arbetarnas verklighet såsom den faktiskt gestaltat sig. Skoglund är emellertid noga med att påpeka att arbetarförfattarna inte uteslutande skildrade elände utan även framhävde människors drömmar och längtan (1999:154-155) Avslutningsvis i detta måttliga resonemang kring realismen och dess roll för arbetarlitteraturen ger Skoglund ett mycket träffande och pedagogiskt välvalt citat av Lo-Johansson själv: ”Många tror att realismen bara handlar om fattiga människor och social nöd. Det är inte alls så, den innefattar mycket mer. Människan är inte där hon går i sina skor, utan där hennes dröm är” (1999:155). För *Svenska timmars* relativt enkla, koncisa stil får denna redogörelse för realismen ses som mycket adekvat i sammanhanget. Skoglund behandlar genom sin egen sammanfattande förklaring samt det skarpsynta författarcitatet realismens kärna, och visar sålunda på förmåga att leda eleven in i ett djupare litteraturhistoriskt plan.

Bergsten menar att en god litteraturhistoriker främst bör skriva med mänsklig anknytning genom vilken läsaren lättare kan förstå och tillägna sig (2004:102). Skoglund visar prov på förmåga att framhäva just den mänskliga anknytningen, närheten till karaktärer och deras tankar och känslor – genom att lägga fokus vid författarpersonligheten samt handling och budskap i de litterära verken. Att resonemang om litterära sammanhang får stå tillbaka i en lärobok vars främsta syfte är just detta ter sig därmed inte alltför märkligt. Det verkar vara ett mycket medvetet val hos Skoglund att belysa det mest nödvändiga; det ur allmänbildningssynpunkt mest väsentliga vad gäller den arbetarlitterära genren. Litteraturhistoriska sammanhang anser Skoglund därmed inte höra dit.

4.1.4 Urval av författare

Urvalet av arbetarförfattare i *Svenska timmar* utgörs av följande genrerepresentanter: Moa Martinson, Ivar Lo-Johansson och Vilhelm Moberg. Skoglund, som tycks föredra få och utförligt återgivna författarporträtt framför flera mer sparsamt skrivna, har valt ut tre för genren mycket representativa författare var liv och författarskap återges i utförliga porträtt. Redan i det kortfattade förord (1999: 152) som syftar till att ge läsaren en översiktlig bild av genren följer en meningslång förklarande beskrivning till vardera författaren där de i huvudsak utmärkande dragen för dennes författarskap återges: *Ivar Lo-Johanson, som beskrev statarnas eländiga tillvaro och deras längtan efter ett värdigt liv, Moa Martinsson berättade om kvinnoliv på samhällets botten, Vilhelm Moberg, bråkstaken som kunde skildra äktenskaplig lycka.*

Skoglund förbereder metodiskt med hjälp av dessa lättillgängliga fakta läsaren på kapitlets centrala budskap. Detta är ett genomgående mönster även i övriga kapitel i läroboken; den meningslånga presentationen av vardera författaren som behandlas i det aktuella avsnittet.

De tre proletärförfattarna har troligtvis, genom sina skilda perspektiv på arbetarnas levnad som åskådliggörs redan i inledningen ovan, valts ut att representera läroboksavsnittet. Den betydande delen av vår historia som utgörs av statarfolkets öden tar plats i läroboken genom Lo-Johansson liksom en bit essentiell kvinnohistoria genom Moa Martinssons skildringar. Att Mobergs oföreglömliga skildring av utvandraröden i 1800-talets Sverige dock inte nämns i inledningsavsnittet anser jag är besynnerligt då detta är vad som främst avhandlas i författarporträttet av Moberg i *Svenska timmar*.

Eftersom antalet arbetarförfattare inte kan anses som särdeles omfattande har läroboksförfattaren gissningsvis varit högst omsorgsfull i urvalsprocessen. De tre behandlar som nämnt skilda områden av fattigsverige och dess människoöden. Skoglunds val att porträttera Ivar Lo-Johansson torde främst grunda sig i en önskan att bekanta läsaren med dennes, i den svenska litteraturen, ojämförliga statarskildringar. Statarna utgör ett alldeles särskilt kapitel i vårt lands historia och genom de litterära skildringarna av deras öden har en alldeles egen diktning skapats. Lo-Johansson själv uttryckte det som att *en ny miljö fått röst* i och med den stil som följde med statarskildringarna (Furuland och Svedjedal, 2006:188). Ett starkt och representativt författarskap från denna nya miljö, denna nya stil, utgör ett högst väsentligt bidrag i ett läroboksavsnitt om arbetarlitteratur. Jan Fridegård torde också ha stått som tänkbar representant för statarlivsskildringar, men varför lotten föll på just Lo-Johansson kan vi endast spekulera i. Möjligtvis kan Lo-Johanssons starka påverkan i den debatt om statarsystemet vilken sedermera föranledde systemets avskaffande, ha spelat in i valet av statarlivsskildrare i *Svenska timmar*. Om detta berättar Skoglund kort och beskriver även hur Lo-Johansson fick ärotiteln *statarnas ombudsman i litteraturen* (1999: 157). Just detta erkännande var möjligen tillräckligt för att låta Lo-Johansson utgöra statarskildringarnas representant; han är bevisligen, vill Skoglund låta visa för läsaren, den främsta av dem.

Moa Martinsons medverkan i avsnittet torde ha stått sig relativt självklar då hon utgör en av de få kvinnliga svenska arbetarförfattarna. Hennes unika framställningar av kvinnans lott och levnad i fattigsverige är lika givna som bidrag i kapitlet som Vilhelm Mobergs utvandrarepos. Martinson kan också ses lite som en Lo-Johanssons motpol då hennes statarskildringar framstår mer som av det ljusare slaget med sin slagkraftiga, smått uppkäftiga berättartone (Olsson och Algulin, 1995: 407). Eventuellt kan även dessa litterära kontraster inspirerat Skoglund att utvälja just dessa två statarlivsskildrare.

Troligtvis är Moa Martinson och Vilhelm Moberg de som varit minst besvärliga att utse då de båda utgör sådana självskrivna inslag i den arbetarlitterära genren. Kanhända är Moberg en sådan litterär frontperson vars namn eller verk eleven redan är bekant med. Ett sådant igenkännande kan komma att göra läsning av lärobokstexten mer intressant varför valet av en så synnerligen berömd författare ur den synvinkeln framstår som särskilt klokt.

4.1.5 Hur skildras författarskapen?

De tre arbetarförfattarna presenteras i enskilda avsnitt vilka inleds med varsin rubrik där innebörden samt det huvudsakliga syftet med varje författarskap sammanfattas. De tre rubrikerna lyder som följande: *Lo-Johansson försvarar förtryckta och angriper sportfånar* (1999:155), *Moa Martinson – om kvinnors kamp för ett värdigt liv* (1999:158), *Moberg – bråkstake som skrev om svenska utvandrare* (1999:160).

Ovanstående rubriker syftar sannolikt till att upplysa eleven om vad det aktuella avsnittet kommer att behandla. Lo-Johanssons och Mobergs porträtt är dessutom försedda med underrubriker vilka rubricerar centrala beröringspunkter i det aktuella författarskapet. Den enskilde arbetarförfattaren presenteras utifrån uppväxt och bakgrund, födelse- och dödsårtal samt några korta ord om författarskapet i stort, men ganska snart ger sig Skoglund i kast med att beskriva ett av de mest berömda av författarens verk. Detta upptar en stor del av avsnittet och först i den avslutande delen återkommer Skoglund till att behandla den enskilde författarens liv och upplevelser. Han berör de mest vitala mycket kortfattat; läsaren informeras om centrala livshändelser samt den aktuella författarens politiska, och/eller fackliga engagemang. Det är i dessa avslutande delar som vi i viss mån kan anknyta lärobokstexten till samhällliga aspekter. Skoglund berör inte detta i någon djupare omfattning och benämner heller inte begreppsenligt författarnas politiska engagemang. Dock informeras läsaren flyktigt om Moa Martinssons ömmande för kvinnornas utsatthet, Lo-Johanssons kamp för förbättrad åldrvård samt en mer öppensinnad syn på romer, och i avsnittet om Vilhelm Moberg belyser Skoglund kopplingen mellan samtidens nazister och de tyska knektar som skildras i romanen *Rid i natt* (1999:163).

Skoglunds enkelt avskalade pedagogiska stil samt det begränsade textutrymmet tillåter troligtvis inte texten att redogöra eller analysera något djupare kring samhällliga eller ideologiska aspekter. Därför koncentreras texten kring det enskilda verket samt i viss mån författarens liv och gärning. Skoglund betonar, i de korta avsnitten om just författarens liv och gärning, noga sambandet mellan detta och de verk arbetarförfattaren genererat. Moa Martinsons uppväxt som statarflicka med en kämpande, idogt arbetande mor beskrivs exempelvis som roten till Martinsons önskan om att skildra statarkvinnans lott (1999:158-159). Om den betydelsefulla kopplingen mellan arbetarförfattarens uppväxtvillkor och erfarenheter skriver Burman (i Bergsten, 2002:71) där hon menar att det är just författarens bakgrund och erfarenheter som genererar en viss typ av skrivande och en viss typ av verk.

Skoglund behandlar i viss mån arbetarförfattarens personlighet och egenskaper. Författaren Lo-Johanssons starkt envisa sida beskrivs bland annat just genom hans nämnda kamp för förbättrad åldringsvård samt en mer vidsynt syn på romer (1999:157). Författarens utmärkande personlighetsdrag och egenskaper tecknar Skoglund omsorgsfullt i förhållande till textens relativt ringa omfattning. Läsaren erbjuds, främst genom de återgivna citaten och genom att vissa exempel på personlighetsdrag och egenskaper de facto bokstavligen skrivs ut, en tänkbar uppfattning om hur författarens personlighet kan ha tett sig. Arbetarförfattaren framstår, genom Skoglunds enkla och närvarande stil, nästan som en skönlitterär karaktär som läsaren får lära känna.

Det är främst i den avslutande delen Skoglund anknyter till den presenterande huvudrubriken; i det sista stycket av Mobergavsnittet förklaras arbetarförfattarens stämpel som bråkmakare i ett flertal exempel. Skoglund tycks måna om att eleven ska få viss roande stimulans vid textläsningen då citat från en arbetarförfattare alltid ter sig högst anpassade till sammanhanget samt okomplicerade att förstå. Om Mobergs tankar kring att skriva i den nystartade tidningen Expressen citerar han följande: ”*Jag har länge känt ett behov av ett organ där man kan få klå upp fähundar*” (1999:163).

De många citaten, i huvudsak från författaren själv, bidrar till att läsaren får en djupare, tydligare och mer levande bild av författaren än om Skoglund enbart skulle ha ägnat sig åt att återge fakta om författaren. Eftersom den personliga informationen om var arbetarförfattare får ses som relativt knapp fyller därmed citaten ett särskilt viktigt syfte. Skoglunds val att i så hög grad fokusera på det enskilda verket kan också ses som en breddning av författarpersonligheten eftersom detta i sig ofta är så starkt knutet till författarens liv och/eller hjärtefrågor. I de utförliga referaten av *Mor gifter sig*, *Bara en mor* och *Utvandrarna* når vi författarnas innersta inspirationskärna och i beskrivningar av verkets handling och karaktärer finns en närhet till skaparen av dessa, arbetarförfattaren.

4.1.6 Arbetarförfattarnas stil

Eftersom fokus i *Svenska timmar* ligger på att återge författaren liv och ge utförliga referat av dennes verk tycks inte utrymme heller finnas för att diskutera eventuellt utmärkande stildrag hos författarna. Skoglund snuddar dock vid ämnet då han redogör för Moa Martinssons ömhetsbetonade stil med tydliga inslag av beundran inför statarkvinnans styrka. Han beskriver också kritiken som framfördes mot hennes verk, främst av manliga kritiker, hur

Martinson var, citat från kritikerna: *den röda näckrosen i litteraturen*; hon hade charm men inte mycket mer och dessutom såg hon på ett motbjudande vis allt *ur underlivssynpunkt* med sina orädda förlossningsskildringar (1999:159). Den citerade kritiken mot författaren kan tänkas vara ett inbjudan till diskussion – det är mycket möjligt att dessa kan tänkas öppna upp för en klassrumsdiskussion om vad och hur mycket om den kvinnliga världen en allmän läsekrets de facto vill veta. Hur såg det ut i dåtidens samhälle – kontra, hur ser det ut idag? Skoglund menar, kritiken till trots, att Martinson var väl medveten om sitt värde, vilket Skoglund illustrerar med ett citat från Martinson själv i vilket hon konstaterar: ”*Det är bara jag som skriver intressanta böcker i det här landet*” (1999:159)

Den citerade kritiken i förbund med Martinsons friskt uppväckande självbelåttna citat målar upp bilden av Martinson som en än mer intressant och sällsynt författare; läsaren förstår att hon var omdiskuterad – vilket torde väcka än mer nyfikenhet inför hennes verk. Vi anar också i hennes angivna citat den uppkäftighet och styrka som får ses som utmärkande stildrag i hennes böcker, fastän Skoglund inte uttryckligen kommenterar det. Skoglunds pedagogiska ton betyder alltså inte att han önskar eleven att fördjupa sig nämnvärt i litterära strömningar eller stilar; texten är helt enkelt inte skriven på ett sådant mer djupgående plan.

4.2 Analys av lärobok *Litteraturhistoria*

Läroboken *Litteraturhistoria* har tillhandahållits mig av en svensklärare på gymnasiet som använt den i undervisningen det senaste läsåret. Nedan följer en analys av läroboken som inleds med en översikt.

4.2.1 Översikt

Litteraturhistoria skildrar litterära epoker från forntiden fram till och med svensk efterkrigslitteratur. Läroboken innehåller även ett gediget avsnitt med utomeuropeisk litteratur med fokus på Japan, Kina, Afrika och Latinamerika samt ett litteraturpedagogiskt kapitel som bland annat behandlar litteraturens grundformer, genrer och texttolkning. Boken riktar sig, enligt författarna själva, till elever på varierade gymnasieprogram

Litteraturhistoria presenterar arbetarlitteraturen under kapitelnamnet *Proletärförfattarna* och låter denna nämnda grupp författare representeras av Moa Martinsson, Artur Lundkvist, Harry Martinsson, Eyvind Johnson, Vilhelm Moberg samt Gunnar Ekelöf. Även Ivar Lo-Johansson porträtteras i viss mån i det inledande avsnittet av kapitlet då han, med sin livshistoria kort

återberättad, får statuera exempel för hur en arbetarförfattares uppväxt, liv och karriär generellt gestaltade sig. Genom detta kan vi se att författarna till läroboken, Söderblom och Edqvist, tycks ha valt ut Lo-Johansson att vara en arbetarförfattarnas frontfigur då citat från hans uppväxtskildringar och längre textutdrag varvas med exempel från hans livs- och författarbana i syfte att ringa in begreppet arbetarlitteratur (1992:419-422).

Författarna väljer att ingående förklara begreppet *statare* – dels genom att beskriva statarsystemets funktion samt genom att utveckla statarnas gemensamma historieöde; hur deras leverne såg ut, och därefter följer de sex arbetarförfattarporträtten. Fokus ligger på det senare där författarnas uppväxt och levnad varvas med utdrag ur och beskrivningar av deras verk (1992:422). Det tycks som att Söderblom och Edqvist har en tydlig önskan om att lyfta fram individen bakom de litterära verken; författarens liv, värderingar och uppfattningar betonas starkt – både bokstavligen samt mellan raderna då texternas budskap beskrivs för läsaren. I porträttet av Eyvind Johnson anknyter exempelvis Söderblom och Edqvist ett flertal gånger till författarens barndom och uppväxt genom att betona den självbiografiska aspekten i dennes litterära verk (1992:431). Arthur Lundkvist hängivna livsdyrkan och kärlek till livet och de pulserande, snabbt framväxande städerna tecknar en bild av den framtidsoptimistiske unge författaren – en bild som Söderblom och Edqvist senare modifierar vartefter författaren åldras och radikalt ändrar inställning till tekniken och det moderna samhällets framväxt (1992:426–427). Läroboksförfattarna månar som nämnt om att läsaren ska få en bild av författaren bakom de arbetarlitterära verken och troligtvis därigenom bättre förstå dennes avsikter och mening med dessa. Eftersom arbetarförfattarens bakgrund och levnadsvillkor är så tätt knutna till de texter dessa producerat – det är litteratur för, om och av arbetare (Furuland och Svedjedahl, 2006:23–24) – utgör den rikt illustrativa bilden av författaren och dennes karaktär ett mycket centralt bidrag till framställningen av författarskapet som helhet.

Söderblom och Edqvist väljer påtagligt att sätta författarens liv i fokus – utifrån en kronologisk återgivning av dennes levnad med, för författarskapet avgörande händelser, mer detaljerat beskrivna porträtteras arbetarförfattarna. Texten är mycket informationstät; läroboksförfattarna nästintill pressar in matnyttig fakta varvat med kortfattade analyser kopplade till författarnas verk. Dessa analyser består bland annat i teorier kring vad som kan tänkas ha föranlett arbetarförfattaren att författa ett visst verk. Läroboksförfattarna menar exempelvis i avsnittet om Artur Lundkvist att denne inspirerats av den framtidsoptimism som

rådde vid tiden för hans ungdoms diktande (1992: 426). Om Eyvind Johnsson får vi veta att hans romansvit om pojken Olof är sprungen ur författarens egen barndom och uppväxt och böckernas huvudkaraktär beskrivs som författarens alter ego (1992: 431). Vilhelm Mobergs debattlust och intresse för individens frihet och rätt sägs ha gett upphov till romantrilogin om Knut Toring som upplever sig kvävas av omgivningens ständiga övervakning av den enskildes leverne och motstånds- och frihetsromanen *Rid i natt* menar läroboksförfattarna tillkommit mycket till följd av Mobergs vurm för stärkande av det svenska försvaret i samband med andra världskriget (1992: 435). Författarporträtten är således inte uppdelade i avsnitt som behandlar författarens liv och verk för sig utan består av ett textflöde där information om författarens liv och verk varvas, länkas samman med varandra och därigenom målar ett beskrivande porträtt av författaren. Läroboksförfattarnas tanke torde vara att eleven lätt och gesvint ska kunna få grepp om den aktuella författaren och se samband mellan dennes liv och de verk denne valt att producera.

4.2.2 Språkliga och stilistiska aspekter i läroboken

Till skillnad från litteraturhistorieskrivningar för högre studier som till exempel Herthel (1992:203-205) är det tydligt att Söderblom och Edqvist önskar ge en fyllig och djupgående beskrivning av varje arbetarförfattare. Herthels faktatäta text behandlar en rad arbetarförfattare men går inte in på detaljnivå, utan redogör koncist och kortfattat för de viktigaste faktorerna med en tydligt informerande stil. I *Litteraturhistoria* tillåts en annan slags grundlighet. Varje porträtt är utförligt och skildrar både översiktligt samt på detaljnivå den aktuella författaren. Söderblom och Edqvist ledsagar med målade, nästintill skönlitterära beskrivningar, läsaren genom författarskapet och ger denne möjlighet att närma sig både personen bakom samt det karaktäristiska för just dennes skrivande. Den smått skönlitterära stilen kan ses som ett pedagogiskt knep då den säkerligen fångar den ointresserade såväl som den redan intresserade elevens intresse än mer. Ett rikt mått av adjektiv och meningar smyckade med, för eleven icke vardagliga, mer utmanande ord och uttryckssätt. Nedan ges ett exempel på läroboksförfattarnas textstil ur porträttet av Vilhelm Moberg: "*Knut plågas av den trånga atmosfären i sin lantliga hembygd, av dess ängsliga hänsynstagande till vad folk tycker och dess övervakning av den enskildes leverne!* (1992:435).

Texten får ett flyt som en enbart faktabetonad text inte torde lyckas med och informationen når fram som genom automatik – samtidigt som den förhoppningsvis utmanar eleven och

dennes ordinarie lärotextmässiga nivå. Denna detaljrika utsmyckade textliga stil löper genomgående i Söderblom och Edqvists avsnitt om proletärlitteratur – och genom läroboken i övrigt. I samtliga övriga avsnitt, de som behandlar alltifrån medeltidens litteratur till modern japansk litteratur, märks författarnas omsorg om att skildra arbetarförfattarna och deras verk på ett mer intellektuellt och textligt dekorativt vis. Även i avsnitt som torde kunna anses kräva en mer formell stil, såsom exempelvis *Litteraturorientering*, lyckas Söderblom och Edqvist behålla sin illustrativa mjukt flytande stil (1992: 563). Med hjälp av detta pedagogiska redskap tillvaratas det så viktiga samspelet mellan text och läsare – och läroboksförfattarna lyfter genom det uttryckligt sitt faktaalster till det litterära konstverk en text faktiskt är. Först i mötet med en läsares medvetande skapas textens mening menar Landgren (i Bergsten 1998:26). Detta möte och meningsskapande lyckas Söderblom och Edqvist förhoppningsvis väl med genom sin detaljerade, mentalt utmanande och mottagarinriktade stil.

Redan i inledningssnittet märks i läroboken en, i jämförelse med *Svenska timmar*, förhöjd språkbehandling. Språket vilar på en nivå som tydligt tycks utmana elevens redan befintliga; de uttryck och begrepp som förekommer i texten är sådana vi kan förutsätta att eleven troligtvis inte stöter på till vardags. *Proletär*, *autodidakt* och *pionjär* är exempel på termer som i det inledande avsnittet beskriver arbetarförfattarna och deras vistelse- och verkandemiljö. Dessa benämningar förklaras indirekt genom sitt textliga sammanhang medan andra begrepps innebörder, såsom i exemplen *statare*, *blåelse* och *libell*, förtydligas genom förklarande fotnoter i lärobokens nederkant (1992: 419, 422, 425,428). Vi kan dock se att läroboksförfattarna, trots förekomsten av dessa ålderdomliga uttryck, inte inbjuder till någon som helst diskussion kring själva stilen i arbetarförfattarnas verk. De arkaiska uttrycken – vilka skulle ha kunnat utgöra en god ingång till att beskriva och analysera stilistiska drag hos den aktuella arbetarförfattaren – förevisas enbart som exempel på hur formuleringar i ett arbetarverk kan gestalta sig. Man redogör följaktligen inte närmare för vilken betydelse de har för verket eller utforskar på annat vis stilen utifrån de nämnda ordexemplen utan lägger snarare fokus på att åskådliggöra istället för att belysa och analysera. Vi får sålunda anta att förekomsten av dessa ovanliga uttryck grundar sig i en önskan hos läroboksförfattarens att eleven ska bekanta sig med och tillägna sig dels mer sällsynt använda samt ålderdomliga ord. Syftet med detta torde vara att vidga elevens vokabulär samt låta denne stifta bekantskap med begrepp från ett svunnet Sverige; det Sverige som tillhörde och skildrades just av arbetarförfattarna. Kanske är de ålderdomliga ordens förekomst inte bara en ansats att bredda

elevens allmänbildning utan även ett försök att insvepa denne i en stämning passande den aktuella epoken och genren. Att eleven, genom de delikata smakprov som de exemplifierade orden är, inbjuds i den förgångna miljön som textvärlden erbjuder torde främja både förmågan och lusten att lära.

I det avsnitt som författarna döpt till *Statarna i litteraturen* redogör dessa för statarnas levnadsvillkor; hur statarnas tillvaro såg ut samt hur deras gemensamma historiska öde utvecklade sig. Detta beskrivs i presens och påminner till formen mycket om ett citat – trots att det inte är ett sådant – vilket gör att stycket känns smått malplacerat och förvirrande (1992:422). Vad författarens plötsliga förkärlek till att berätta statarnas levnadshistoria i presens har sin grund i kan bara spekuleras, men min uppfattning är att det medför en förvirring i läsning och förståelse av texten. Vidare vad gäller citat förekommer regelrätta sådana relativt frekvent i kapitlet om arbetarlitteratur. Läroboksförfattarna väver dels in citat inom citationstecken i textflödet och använder dels blockcitat. De senare utgörs främst av utdrag ur den aktuella författarens skönlitterära alster men också uttalanden om författaren – signerade denne själv eller annan person. Citatens funktion i lärobokstexten bör sannolikt vara en del i strategin att bredda framställningen av författarskapet. Om Vilhelm Moberg uttalar sig en författare till en biografi om Moberg genom att ge ett sammanfattande omdöme om denne i ett blockcitat. I detta exempel blir citatets nämnda framställningsbreddande funktion särskilt tydlig då man låter en referent ta plats och ge en ”utomstående” perspektiv – det är således ej bara läroboksförfattarnas bild av arbetarförfattaren som skildras. Förvisso är citaten givetvis valda av just läroboksförfattarna och avspeglar sålunda mer eller mindre deras uppfattning om den aktuella författaren, men det vidgat åsikts- och betraktelsespektra som ett referentmässigt citat utgör torde oavsett vara lärobokstexten till gagn.

Citatets funktion kan knytas till Románs resonemang kring vikten att låta elevernas egen inlevelse i och upplevelse av den lästa lärobokstexten medverka till lärandet (2006:156). Jag anser att citatet bidrar till att textupplevelsen blir autentisk; att eleven, genom att studera citat av och om arbetarförfattaren i fråga, ges en möjlighet att själv tolka bilden av denne utifrån hur eleven själv uppfattar citaten. Citaten främjar känslan av inlevelse i läsoplevelsen och bidrar sålunda till ökat lärande. Olin-Scheller framhåller att just det möte med andra människors livsberättelser som sker när vi läser är läsningens yttersta mening. Mötet med textens karaktärer medför en möjlighet för läsaren att leva sig in och möjligen se överensstämmelsen mellan dessa och självupplevda erfarenheter (2008:132).

Intressant är att spekulera i hur läroboksförfattarna gått tillväga gällande urval av de citat som beretts plats i avsnittet om arbetarförfattare – varför har just dessa citat valts och vad önskar man förmedla till eleven med hjälp av dem? Med tanke på att merparten av citaten utgörs av textexempel hämtade från arbetarförfattarnas skönlitterära verk kan vi anta att läroboksförfattarna önskar förse eleven med karakteristiska axplock ur arbetarförfattarens produktion i syfte att teckna en representativ bild av denne. Ett citat ur *Kap Farväl* synliggör Harry Martinssons sympati för samhällets förtryckta och de missförhållanden som råder kring dem. Läroboksförfattarna beskriver Martinssons engagemang och visar därefter exempel på det genom nämnda citat (1992:428).

I beskrivningen av Gunnar Ekelöf presenteras fyra citat varav samtliga betonar den personliga bakgrunden till författarens diktning – en bakgrund som läroboksförfattarna menar är mycket uppenbar som inspirationskälla. Temat övergivenhet, rotlöshet och otrygghet, vilket enligt författarna genomsyrar Ekelöfs författarskap, synliggörs väl i samtliga citatexempel (1992:437-440). Här ser vi återigen hur citaten används för att rama in och fokusera på det karaktäristiska i det aktuella författarskapet. Genom att ange ett flertal citatexempel som samtliga så tydligt illustrerar det angivna temat torde detta framhävas i högre grad än om citaten varit mer ämnesmässigt spretiga. Läroboksförfattarna bereder med hjälp av citaten väg för den elev som på enklast möjliga vis vill skapa sig en uppfattning om det aktuella författarskapets huvudsakliga andemening – i den mån någon sådan finns. Dock bör vi hålla i minnet att vi har att göra med personliga tolkningar av författarskapet. Läroboksförfattarna sitter ingalunda inne med ett facit på de utvalda författarskapens innersta mening – fastän det vid läsning av läromedelsböckerna onekligen kan upplevas så.

Den stil som präglar avsnittet om arbetarlitteratur går igen i läroboken som helhet. I kapitlet *Det svenska 90-talet*, i vilket jag valt att göra ett djupare nedslag för att jämföra stilen med den i *Proletärförfattarna* återfinns samma fylliga djupgående författarporträtt som i detta. *Det svenska 90-talet* genomsyras av en förhöjd språkbehandling och fokus på belysande och framlyftande av omständigheter snarare än analys och diskussion kring dessa, precis som i det analyserade textavsnittet. Kapitlet om arbetarlitteratur kan därmed inte sägas ha en för läroboken unik stil utan är skrivet i samma anda som övriga avsnitt.

4.2.3 Litteraturhistoriskt sammanhang

Litteraturhistoria lyfter hos flera av de valda arbetarförfattarna exempel på hur dessa inspirerats av en för tiden rådande ism eller stilströmning. Ekelöf beskrivs av läroboksförfattarna som den förste svenske surrealist. Söderblom och Edqvist väljer att inte i klartext redogöra för surrealismens innebörd utan väver istället in en förklaring i sin skildring av vad som är karaktäristiskt för Ekelöfs diktning. Man trycker på dennes önskan om att skapa ny modern poesi, brott mot de traditionella diktnormerna samt tar hjälp av citat såsom *krossa bokstäverna* och en *denaturerad prosa* – vilka dock inte härleds till någon specifik uttalare. Vi får således inte reda på huruvida det är Ekelöfs egna uttryck; hans syn på sitt diktarförfarande eller generellt för den surrealistiska strömningen myntade sådana. Det senare citatet förklaras heller inte närmare trots att adjektivet sannolikt inte ingår i gemene elevs vokabulär. Läroboksförfattarna *visar* således på omständigheter snarare att faktiskt *förklara* dem. Återigen ser vi ett högst sannolikt prov på att läroboksförfattarna troligtvis utmanar elevens redan befintliga ordförråd; uppmanar denne att på egen hand söka svar och fylla i de luckor som saknas för att till fullo tillgodogöra sig texten. *Litteraturhistoria* är inte en lärobok som tillhandahåller alla färdiga fakta utan ställer kravet på läsaren att agera som en tänkare. Just detta begrepp, läsaren som tänkare, behandlas av Ollin-Scheller som beskriver detta som en läsarroll där läsaren mer önskar reflektera över det lästa. Denna, menar Ollin-Scheller, ifrågasätter trovärdighet och ger sig i kast med att tolka världen utifrån ett mer komplext perspektiv (2008: 22-23). Att läsa Söderblom och Edqvist innebär bitvis att anta rollen som en tänkande läsare – då det är en förutsättning för att kunna tillvarata den information som ej utvecklas till fullständig begriplighet.

I porträtten av Harry Martinson och Artur Lundkvist betonas framtidsoptimismen och dess betydelse för författarskapen. Martinsons *Vägen till Klockrike* beskrivs som en spegling av 1930-talets kulturdebatt där det uppstod en brytningspunkt mellan just framtidsoptimism och pessimism. Luffarna som gestaltas i boken kan, menar läroboksförfattarna, kopplas samman med Martinson själv och hans fem unga kollegor av arbetarförfattare. På vilket sätt denna koppling tar sig i uttryck behandlar läroboksförfattarna dock inte. Inte heller nämns något om den språkförnyande betydelse Martinson hade i och med sina poetiska speglingar och målande naturskildringar. Dessa lyfts däremot i Herthel som även behandlar Martinsons starka socialistiska ådra och hur det påverkade hans författarskap (1992:203-204). Söderblom

och Edqvist arbetar sig således inte något djupare in i författarskapens breda spektra av influenser utan väljer att fokusera på ett fåtal punkter.

I avsnittet om Vilhelm Moberg dras en parallell mellan Mobergs kärleksroman *Mans kvinna* och D.H. Lawrences *Lady Chatterlys älskare*. Där ges dock en ingående förklaring till parallellen; man visar på likheter i temat. Sålunda kan konstateras en viss inkonsekvens vad gäller utvecklandet av jämförelser i lärobokstexten.

4.2.4 Urval av författare

Att välja vilka av den arbetarlitterära genrens många lysande stjärnor som skall ingå i en litteraturhistorisk lärobok torde inte vara en helt lätt uppgift. Läroboksförfattarna måste givetvis främst ta hänsyn till vilka arbetarförfattare som bäst kan tänkas spegla genren men även vilka författare som bäst kan tänkas intressera och inspirera eleven till fortsatt läsning – vilket torde vara önskvärt gällande en så viktig strömning och, ur allmänbildningssynpunkt, betydande genre i den svenska litteraturen som arbetarlitteraturen utgör (Nilsson 2006:169). Ofrånkomligen har läroboksförfattarnas eget tycke och smak spelat in i urvalsprocessen. Liksom den tyske filosofen Martin Heidegger menar (i Skogar 2005) är ingen människa någonsin helt objektiv; hon är inkastad i en kultur med redan givna förtecken vilket medför ett visst mått av subjektivitet i synen på den omgivande verkligheten. Söderblom och Edqvists egen uppfattning om den arbetarlitterära genren utgör således för urvalet en essentiell faktor.

Det faktum att så gott som samtliga av de valda arbetarförfattarna i *Litteraturhistoria* i sina verk så tydligt präglas av samhällsideologiska och politiska aspekter kan kopplas till de senaste decenniernas idéer om att litteratur just är så starkt sammanbunden med samhällliga och politiska frågor. Arbetarlitteraturen är inte *autonom*, vilket innebär att den inte på något vis är separerbar från resten av samhället (Nilsson 2006:170) Att utse arbetarförfattare vars författarskap tydligt tar avstamp i samhällliga sammanhang torde därför ha varit en utgångspunkt för Söderblom och Edqvist. Givetvis har det största stödet beträffande urval utgjorts av den redan existerande litterära kanon; den kollektiva åsikt eller norm som för tillfället råder under en viss tid (Brink och Nilsson 2006:132). De för *Litteraturhistoria* valda författarna, Moa Martinson, Artur Lundkvist, Harry Martinson, Eyvind Johnson, Vilhelm Moberg samt Gunnar Ekelöf ingår samtliga i erkända handböcker och antologier såsom *Svensk arbetarlitteratur* (Furuland och Svedjedal 2006) *Litteraturens historia i Sverige* (Olsson och Algulin, 1995) och *Svenska arbetarförfattare under 1900-talet* (Olls och Wahlén,

1989) vilket tyder på att just dessa författare ingår i den allmänt bekända kanonen. De valda arbetarförfattarna är älskade och lästa sedan generationer tillbaka och nära knutna till det som förknippas med kanon, nämligen litteraturens historia, tradition och kontinuitet (Brink och Nilsson 2006:16).

Román beskriver en närstudie av den svenska gymnasieskolans mest använda läromedel vilken konstaterar att litteraturundervisningen, utifrån ett läroboksperspektiv, i stor omfattning har förändrats sedan 1960-talet. Fokus flyttas alltmer från äldre litteratur till 1900-talslitteratur och utgörs i anmärkningsvärd låg grad av erkända författarnamn (2006:277-278). Detta framstår som en motsägelsefull uppgift då de arbetarförfattare som presenteras i *Litteraturhistoria* som nämnt tillhör de väl erkända. Studien visar dock på en, för det arbetarlitterära urvalet, gemensam nämnare: texterna som förekommer i de studerade läroböckerna utgörs i hög grad av känslomässigt och samhällsligt engagerade texter. En stark förankring i samhället och verkligheten är utmärkande för de studerade läroböckerna – något som återkommer i författarurvalet i Söderblom och Edqvist. Studien visar också, enligt Román, att text- och författarkommentarer i läroböckerna genomgående anknyter till författaren som person (2006:178). Detta ser vi är ett utmärkande drag även i Söderblom och Edqvist – vilka angeläget placerar författarpersonligheten i centrum. Söderblom och Edqvist koncentrerar porträttinformationen kring författarens bakgrund och lyfter personlighet och viktiga kapitel i dennes liv.

Det Brink och Nilsson diskuterar (2006:16, 132) angående att de litterära verken under en tid valdes ut efter hur pass goda språkliga och moraliska föredömen de ansågs vara för de unga läsarna verkar högst tveksamt spelat roll vad gäller Söderblom och Edqvists urval. Givetvis inte för att de presenterade arbetarförfattarnas verk på något vis framstår som torftigt eller osedligt skrivna, men jag anser att genren arbetarlitteratur i sig knappast kan ses som främst en förebild i det skrivna ordets, eller för den delen, moralförnuftets konst – då dessa alster har så oändligt många fler trumfkort. De sex utvalda proletärförfattarna har troligtvis valts ut för sina olika infallsvinklar i skildrandet av socialrealism. Moa Martinson utgör ett mycket självklart inslag – i och med de faktum att hon i den mansdominerade arbetarlitterära genren är kvinna, samt att hennes insats att skildra och belysa kvinnans situation i ett dåtida Sverige inte har sin like i den svenska arbetarlitteraturen. Söderblom och Edqvist visar även på olikheter arbetarförfattarna emellan då man väljer representanter som Vilhelm Moberg vars

uppväxt var bitvis ljus medan Harry Martinson och Eyvind Johnson tidigt mötte livets hårda sida med sjukdom i familjen, fosterhemsplacering och arbete i unga år (1992:427,431,434).

I inledningen till *Litteraturhistorias* kapitel om arbetarlitteratur kan vi i viss mån förstå hur Söderblom och Edqvist definierar begreppet – och sålunda bättre förstå hur deras urval av författare gått till. De menar att en proletärförfattare var självlärd, kom från en proletär miljö och inte har studerat vidare vid någon högre skola – vilket följaktligen placerar begreppet inom ramarna för definitionen *litteratur av arbetare* (Nilsson, 2006:14). Samtliga författare i Söderblom och Edqvist har en, enligt läroboksförfattarna själva, regelrätt proletär bakgrund och är autodidakter – vilket till synes är önskvärt för att kunna kategoriseras som representant för den arbetarlitterära genren.

4.2.5 Hur skildras författarskapen?

Söderblom och Edqvist väljer vid upprepade tillfällen i sin lärobokstext att härleda arbetarförfattarnas verk till samhällliga och historiska aspekter och ideologier. Ofta betonas arbetarförfattarnas politiska ställningstaganden och dylika kopplingar till dessas verk

Detta vill jag koppla till Molloys argumentation för vikten av svenskämnets anknytning till samspelet mellan samhälle och individ. Läsning av och undervisning om litteratur är också tillfälle att diskutera exempelvis demokratiska värderingar (2003:306-307). Här ser vi exempel på betydelsen av att svenskläraren inte bara är litterärt och textpedagogiskt – utan även samhällligt bevandrad. Läroboken beskriver sammanhang vars kärna inte är direkt kopplad till det litterära utan kräver en mer samhällsanalytisk diskussion. Kopplingarna mellan exempelvis arbetarförfattarnas politiska ställningstaganden utgör ett avsnitt i den arbetarlitterära genren som litteraturundervisningen inte kan bortse från.

Exempel på detta står att finna hos så gott som samtliga i Söderblom och Edqvists urval av författare – Vilhelm Mobergs, Moa Martinssons, Arthur Lundkvists, Harry Martinssons och Eyvind Johnsons engagemang i främst samhällliga orättvisor och förtryck samt krigsårens politiska kamper lyftas med jämna mellanrum i läroboken. Eyvind Johnson, som under åren kring andra världskriget beskrivs ha tagit tydlig ställning mot Nazi-Tyskland samt uppmanat till den varmaste solidaritet med Finland, använde sin diktning till att nå ut med sina idéer, beskriver läroboksförfattarna. De väljer att benämna hans verk under tiden för andra världskriget för *beredskapsdiktning* och visar sålunda på en särskild genre av politiskt inriktad arbetarlitteratur.

Bergsten beskriver (1998:81) att skönlitteratur ofta med fördel användas som socialhistorisk källa – ett spår som Söderblom och Edqvist antagit och tycks vurma för. Harry Martinsons serie av självbiografiska romaner, med start i *Nässlorna blomma*, beskrivs som en realistisk, men samtidigt medvetet rättvis skildring av författarens hårda barndom och uppväxt i fosterhem. Läroboksförfattaren understryker att Martinson ansträngt sig för att inte svartmåla fosterhemmen helt, utan att han med balans skildrar den grymhet och likgiltighet som rådde sida vid sida av ett visst mått av omtanke och kärlek. Här visar Söderblom och Edqvist på den realism som är så signifikativ för arbetarlitteraturen. Att de realistiska inslagen; skildrandet av den faktiska historiska verkligheten utgör en essentiell bas i proletärlitteraturen kommer tydligt till uttryck i Söderblom och Edqvists poängterande av Martinsons ansträngning i att hålla sin uppväxtskildring rättvis och opartisk i den mån det möjligt var.

Moa Martinson uppges ha författat sina verk utifrån ett marxistiskt och kvinnligt perspektiv. Vad i detta kvinnliga perspektiv består ges inledningsvis inte någon närmare förklaring till, mer än att Moa Martinson till stor del baserat sina litterära verk på egna samt kvinnliga släktingars upplevelser och livserfarenheter. Huruvida begreppet *kvinnligt perspektiv* utifrån denna relativt ringa förklaring får anses som tillräckligt nyanserat eller smått diffust bör dock vara upp till den enskilde läsaren att avgöra. Läser vi det, av förklarliga skäl mer utförliga, avsnittet om Moa Martinsson i Furuland och Svedjedal (2006:200-205) framstår begreppet kvinnligt perspektiv som ett mer adekvat val i sammanhanget. Moa Martinssons författarskap och dess fokus på kvinnoskildringar förstås bättre i en mer uttömmande beskrivning – varför avsaknaden av en mer ingående förklaring till begreppet kvinnligt perspektiv så smått framstår som ett avbrott i Söderblom och Edqvists annars så utförligt förklarande stil.

Vilhelm Mobergs författarskap beskrivs ha präglats stort av Mobergs kamp för individens frihet och lycka mot det kollektiva samhällets inskränkningar och krav. Söderblom och Edqvist exemplifierar ett flertal verk, sprungna ur författarens debattlust och verkan för det han trodde på. Genom att kort återge verkens handling och knyta an det till Mobergs liv; bland annat genom att peka på likheter Moberg och romankaraktärerna emellan, visar läroboksförfattarna författarskapets nära samband med det samhälleliga och politiska engagemanget. Mobergs många historiska romaner såsom *Rid i natt* och utvandrareposet framhävs som essentiella bidrag i skildrandet av den svenska historien. Som läsare kan man mellan raderna i lärobokstexten nära nog skönja en slags halvt dold beundran inför Vilhelm Mobergs författarskap – eller åtminstone en önskan om att framhäva honom som

arbetarförfattarnas arbetarförfattare. Detta anas främst i Söderblom och Edqvists beskrivning av Mobergs arbete med utvandrareposet – ingående skildras hur han använde dryga decenniet av sitt liv för att färdigställa de fyra romanerna – vilket Söderblom och Edqvist väljer att benämna *det väldigaste romanbygget i den svenska 1900-talslitteraturen*. Man fyller vidare på med uppgifter om totalt sidantal, filmatisering av romaneposet samt information om att Moberg, vid sidan av Per Lagerkvist och Astrid Lindgren, är den mest läste och översatte svenske författaren. Man beskriver Mobergs oerhörda berättarglädje och hur den nära länkas till autentiska historiska sammanhang genom att författaren stött sig på forskning och dokumentation. (1992:434-436).

Tonen i läroboksförfattarnas avsnitt om Moberg tycks, i jämförelse med skildringar av dennes kollegor, vördnadsfull – och nästintill lyrisk. I den studie av litteraturundervisningens läromedelsböcker som Román beskriver (2006:277-278) beskrivs ett liknande, mycket medmänskligt läsartilltal vilket betecknas befinna sig långt ifrån den representativa litteraturvetaren. Varken i Olls och Wahlén (1989:64-69) eller Furuland och Svedjedal (2006:225-232) skildras dock denne proletärlitteratursgigant lika personligt entusiastiskt. Porträtten i nämnda handböcker i arbetarlitteratur är visserligen mer omfattande än i läroboken men präglas inte på långa vägar av den smått piedestalplacerande ton som Söderblom och Edqvist slår an. Möjligen kan detta förklaras i en önskan om att framhäva Moberg som den hjälte inom proletärdiktning han faktiskt är och hos eleven inpränta hans namn som ett av de största i sin genre. Även den elev som inte själv kommer att ta sig an utvandrareposet ska ändå bära med sig Vilhelm Moberg i sin kunskapsbank och kunna placera honom som en av de främsta. Dilemmat med en dylik önskan – om det nu är fråga om en sådan – är dock faran med att låta eleven samla på sig tomma namn; författarnamn utan sammanhang försvinner lätt i myllret av information som ständigt passerar dagens skolelever. Ollin-Scheller understryker vikten av att elever inte bara läser brottstycken av litterära verk utan istället ges förutsättningar att läsa texter i sin helhet (2008:149). Det entusiastiska författarporträttet av Vilhelm Moberg torde endera leda till att eleven anser sig ha förkovrat sig tillräckligt enbart genom att läsa detta – eller till ett väckt intresse för denne proletärdiktningsgigant. Då Söderblom och Edqvists beskrivning av Vilhelm Moberg inte, till skillnad från andra författarporträtt, innehåller några som helst romanreferat- eller citat torde läroboksförfattarna förutsätta att eleven själv, eller läraren väljer att komplettera deras lärobokstext med lämpliga textutdrag – eller som Ollin-Scheller menar – fullständiga texter.

4.2.6 Arbetarförfattarnas stil

Den enda av *Litteraturhistorias* presenterade arbetarförfattare vars stil mer ingående kommenteras och analyseras är Eyvind Johnson. Detta sker vid beskrivning av dennes roman *Strändernas svall*. Läroboksförfattarna menar att Johnsons stil är omständlig, och ger till detta påstående en grundlig förklaring genom att visa på ett flertal exempel, dock inget rent textcitat. Ekelöfs diktningens huvudsakliga tema behandlas, jämte hans surrealistiska inspiration, i viss mån som en stil. Temat, som beskrivs som ett samspel mellan ensamheten, döden och drömmarna, analyseras av Söderblom och Edqvist där de, utifrån vad som verkar vara Ekelöfs eget perspektiv, försöker finna rätsida på existentiella frågor.

Arbetarförfattarnas stilistiska särdrag är således ingenting som behandlas i någon större utsträckning. Överhuvudtaget berörs varken stil eller litteraturhistoriska sammanhang något nämnvärt i *Litteraturhistorias* avsnitt om proletärlitteratur. Det nämns ingenting om vare sig modernism eller realism, vilka båda kan anses som för tiden och genren aktuella stilriktningar. Detta anser jag är smått märkligt då arbetarlitteraturen får ses som en av de främsta stöttepelarna för introducerandet av just modernismen i Sverige (Nilsson, 2006:151). Även Olsson och Algulin framhäver arbetarlitteraturens betydelse för modernismens frammarsch där Artur Lundkvist särskilt lyftas fram som en frontfigur för kunskap om utländsk modernism (1995:414). Om detta, eller andra stil- och strömningsgrundade aspekter, nämns alltså ingenting i *Litteraturhistoria*. Eventuellt har detta sin förklaring i utrymmesmässiga skäl; det finns helt enkelt inte rum för mer omfattande utvecklade resonemang kring varken stil- eller strömningsfrågor.

Ett annat skäl kan vara den oreda som de facto råder i just 1940-talets stilriktningsdiskussion. Bergsten menar (2004:94-95) att 1940-talet präglades av motstridigheter beträffande just stilriktningar inom den svenska litteraturen. Traditionellt versmåttsdiktande existerade parallellt med modernismens förkastande av nedärvda normer, och också den berättande prosalitteraturen – dit arbetarlitteraturen räknas – präglades av 1940-talets spretande stilriktningar. Utlämnandet av diskussion kring stilriktningar kan därmed vara ett medvetet drag från läroboksförfattarna för att undvika förvirring hos eleven. Förklaringen till avsaknaden av resonemang kring stilar och strömningar kan även ligga i att arbetarlitteraturbegreppet i sig är svårt att kategorisera i någon särskilt litterär form (Nilsson 2006:149). Nilsson menar att begreppet arbetarlitteratur rör sig på en annan nivå än den där man kan använda sig av form- stil, och genrebeteckningar såsom *realism*, *lyrik*, *deckare* etc.

Dock menar han att arbetarlitteraturen ändå tydligt präglas av stor mängd stil- och formdrag vilka varierar i förhållande till arbetarförfattarnas sociala bakgrund samt de ekonomiska och tekniska villkor som rådde vid tiden för produktion av de arbetarlitterära verken (2006:149-150).

5 Avslutande diskussion

Jag inleder detta avsnitt med att beskriva diskussionens struktur och därefter följer mitt resonemang. Diskussionen av analysmaterialet är inte i huvudsak tänkt att bli till en jämförelse de två analyserade läroböckerna emellan. Att det i viss mån ändå torde bli så lär vara oundvikligt, då de gemensamma beröringspunkterna samt anmärkningsvärda skillnaderna i de två analystexterna får anses som alltför intressanta för att lämnas därhän utan kommentar. Jag har valt att väva samman mina iakttagelser av analysen då jag anser att de faktorer – både de som i helhet formar, och dessutom är unika för respektive lärobok – till stor del går i varandra. De upptäckter jag gjort under analysens gång och som i analysavsnittet tilldelats varsin rubrik låter jag nu i detta kapitel assimileras i syfte att försöka diskutera och bedöma läroboken som helhet. För att ge svar på min frågeställning *hur behandlas den klassiska svenska arbetarlitteraturen i gymnasieskolans läroböcker?* söker jag ge en sammanfattande bild av arbetarlitteraturens framställning i *Svenska timmar* och *Litteraturhistoria* genom att fokusera på de viktigaste av mina upptäckter. Nedan följer mitt diskussionsresonemang.

5.1 Diskussion av analysen

Söderblom och Edqvists språk är fylligt och utmärks av målande beskrivningar och detaljrikedom. Texten präglas av en faktatät men smidigt beskrivande ton som för tankarna till skönlitteraturen – vilket särskilt torde fånga och engagera den redan litterärt intresserade eleven. Författarna diskuterar till viss del sina framlagda fakta genom att presentera fler aspekter av arbetarförfattaren och dennes verk än enbart de mest grundläggande. Detta är en distinkt skillnad mot Skoglunds mer basbetonade språk vilket huvudsakligen ägnar sig åt att återge fakta utan någon antydning till problematisering.

Utmärkande för språket i *Svenska timmar* är dess enkelhet och koncisa ton. Varken textens strukturella uppbyggnad eller dess vokabulär ger intryck av att vilja utmana eleven mentalt då texten, så när som på några få undantag, förblir på en relativt låg icke problematiserande nivå. Dessa undantag består i Skoglunds val att inte förklara vissa ord och uttryck vars betydelse inte kan anses självklara för var elev. Huruvida detta bottnar i en medveten strategi att utmana elevens kunskapsinhämtning eller ett förutsättande att den undervisande läraren istället ansvarar för att ge förklaring till dessa uttryck är dock oklart. Eventuellt kan en tredje förklaring också stå att finna, nämligen den att de uteblivna orddefinitionerna har sin förklaring i ren obetänksamhet från lärobokförfattarens sida; att denne helt enkelt missat att förtydliga dessa smått ålderdomliga ords innebörd. Denna förklaring känns dock föga trolig med tanke på att läroboken i övrigt tycks högst pedagogiskt och grundligt förklarande skriven.

Vad gäller särskilt utmärkande stilistiska drag är den rika användningen av citat och textreferat mest framträdande. Att Skoglund i så hög grad väljer att koncentrera sin text kring detta är troligtvis ett uttryck för att vilja placera informationen i ett sammanhang och låta eleven känna närhet till arbetarförfattaren själv och de verk som denne producerat.

En annan intressant aspekt är den tidigare nämnda interpretationen; att gå in emellan texten och läsaren i syfte att förklara textens eventuella innebörd (Bergsten, 1998:156). Begreppet får i denna kontext ett uttryckligt pedagogiskt syfte – att handleda eleven när denne läser läroboken. Att läroboksförfattaren interpreterar texten blir till ett stöd för eleven i och med att någon redan har banat väg och öppnat upp för olika sätt att tänka och tolka denna text. De flesta elever kan inte tolka texten på det sätt som läroboksförfattaren med sin erfarenhet, kunskap och litterära begrepp förmår göra varför interpretation utgör ett viktigt verktyg som främjar elevens förståelse för litterära texter.

Den största påverkande faktorn för författarurvalet för de båda läroböckerna har naturligtvis hämtats från den redan existerande kanon som gäller för arbetarlitteraturen vilken bl. a. representeras av Herthel (1992) och Olsson och Algulin (1995). Både Skoglund och Söderblom och Edqvist har gett tydligt företräde åt genrens giganter. I respektive avsnitt om arbetarlitteratur märks enbart de verkligt lysande stjärnorna under arbetarlitteraturens guldålder och framåt. Skoglunds val att fokusera på enbart tre mot Söderblom och Edqvists sex författare grundar sig troligtvis i en önskan om att eleven mer kvalitativt ska tillägna sig

kunskap om författarna och deras verk än enbart kvantitativt samla, troligtvis snabbt utsipprande och försvinnande, fakta om namn och årtal.

De tre valda författarna, Lo-Johansson, Moa Martinson och Moberg utgör tre självklara bidrag till allmänbildningen och med sina olika litterära vinklingar famnar de tillsammans kärnan av den arbetarlitterära genren. Söderblom och Edqvist fångar med sitt utökade galleri av författarporträtt en än bredare avspegling av genren – men så är ju också *Litteraturhistoria* bland annat rent kvantitativt – beträffande exempelvis sidantal – en märkbart mer ingående författad lärobok.

Söderblom och Edqvist väljer att lägga tyngd vid utförliga författarporträtt, vilket även påpekas i förordet till *Litteraturhistoria* där man menar att elevens möjlighet att förstå och engagera sig i ett författarskap är större då detta skildras grundligt (1992:7). Man härleder med förkärlek arbetarförfattarna och deras verk till samhälls- och historiska aspekter och ideologier – ofta genom att betona författarnas politiska ställningstaganden och dylika kopplingar till de litterära verken. Läroboksförfattarna skriver med en berättarglädje som speglar ett genuin önskan om att förkovra eleven i den arbetarlitterära genren; de detaljrika beskrivningarna av arbetarförfattarna andas generös kunskapsförmedling. Läsaren förses med detaljer om författarens liv och gärning; med ingående beskrivningar målar Söderblom och Edqvist ett rikt och mångfacetterat porträtt av varje författare. Det är arbetarförfattaren själv som står i fokus, inte något enskilt verk. Visst nämns och diskuteras de litterära verken, men dessa redogörelser fungerar som stöd för att illustrera en så bred och genomgripande bild som möjligt av författaren.

I *Svenska timmar* läggs större fokus vid det enskilda verket än personen bakom det. Arbetarförfattaren utgör givetvis kärnan i författarporträtten, men Skoglunds mest centrala fokus tycks vara att fördjupa sig i ett av författarens mer berömda verk. *Svenska timmar* bygger upp porträtten av författarskapet genom att referera till och diskutera ett utvalt verk. Han återger utförligt romanens händelseförlopp och smyckar med, för handlingen, representativa citat. Redogörelsen för författarskapen karaktäriseras av en informativ enkelhet där endast de mest väsentliga fakta om varje författare avhandlas. Arbetarförfattarnas utmärkande egenskaper och personlighetsdrag beskrivs helt flyktigt och anknytningen till deras politiska eller fackliga engagemang betonas endast marginellt.

Litteraturhistoria behandlar i viss mån litteraturhistoriska strömningar där surrealismens betydelse för Ekelöfs diktning är vad som främst omnämns. Även framtidsoptimismens inverkan på Lundkvist och Martinson berörs flyktigt. Resonemangen förblir följaktligen på en basnivå där omständigheter inte förklaras utan endast visas. Det faktum att Söderblom och Edqvist väljer att inte diskutera stilströmningar något djupare tyder på en önskan att inte överhopa eleven med fakta utan behålla fokus vid avsnittets faktiska inriktning – arbetarlitteraturen.

Inte heller den enskilde arbetarförfattarens stil diskuteras i någon vidare omfattning i *Litteraturhistoria*. Det som främst berörs är den för Johnson så karaktäristiska omständligheten, vilken främst märks i romanen *Strändernas svall*. Detta stildrag samt ett resonemang kring Ekelöfs huvudsakliga dikttema är vad som avhandlas gällande arbetarförfattarnas stilistiska uttryckssätt.

Eftersom Skoglund generellt håller sig till en grundläggande nivå ter det sig inte som någon vidare överraskning att varken arbetarförfattarnas stil eller litteraturhistoriska sammanhang behandlas särskilt utförligt i *Svenska timmar*. Skoglund ger en väl formulerad, och i mitt tycke synnerligen pedagogisk kommentar, om realismen – vilket får sägas vara det stil- och strömningsmässigt mest nödvändiga att behandla i ett avsnitt om arbetarlitteratur. Om författarnas utmärkande stildrag nämns enbart Moa Martinsons karaktäristiska smått uppkäftiga ton – vilket dock inte uttryckligen utpekas som just ett sådant. Resonemang kring stildrag är sålunda ingenting som Skoglund lyfter i lärobokstexten.

Avsaknaden av mer ingående diskussion kring litteraturhistoriska sammanhang och stildrag i båda läroböcker känns relativt väntad då det hör till kunskap som målgruppen, gymnasister, inte i första hand förväntas tillägna sig från ett avsnitt om arbetarlitteratur. Nog för att området är centralt i litteraturundervisningen, men just i lärobokstexten fokuseras författarna och genren i sig. Möjligen förväntas läraren själv i undervisningen ta upp och komplettera med stil och litteraturhistoriska sammanhang då utrymmet i en lärobok trots allt är begränsat.

En synbarligen märkbar skillnad som uppstår i analysen av de två läroböckerna är omfattningen av just denna: analysen av *Litteraturhistoria* visar sig vara betydligt mer omfattande än den av *Svenska timmar* när vi ser till själva textmassans omfattning. Högst sannolikt mäter detta resultat djupet på läroböckernas textnivå. *Litteraturhistoria* är mer djuplodande skriven, rör sig på flera plan än vad *Svenska timmar* gör och kräver därmed en

mer omfattande analys. Söderblom och Edqvist ger eleven åtskilliga nivåer att läsa sig igenom; fler detaljer och fler till reflektion uppmanande resonemang medan Skoglund förblir vid textens översta ytskikt. *Svenska timmar* visar främst i sitt enkla, rättframma språk, vilket inte tycks utmana en genomsnittligt läsbegåvad elev nämnvärt, att syftet med lärobokstexten är att under okomplicerade förhållanden förse eleven med fakta. Söderblom och Edqvist uppmanar genom den fyllighet som karaktäriserar texten, dess kunskapsutmanande vokabulär samt genom sin diskuterande, analyserande ton eleven till fördjupat tillägnande av arbetarlitteratur.

5.1 Utvärdering av metod

Jag anser att min valda metod, en kvalitativ närläsning av analysmaterialet fungerat relativt väl. I och med att det handlar om en litteraturstudie anser jag att en kvalitativ, mer djupgående läsning är den metod som bäst lämpar sig för denna studie. Några andra slags metoder har aldrig varit aktuella då frågeställningen i sig kräver en kvalitativ närläsning.

Analysmaterialet har till stor besvarat frågeställningen i och med att närläsningen gett en bild av hur arbetarlitteraturen behandlas i de två läroböckerna. Vad gäller studiens reliabilitet kan den dessvärre inte sägas vara fullgott uppnådd. Det faktum att metoden fordrar ett visst tillåtande av spekulationer och icke vetenskapligt förankrade bedömningar av mig som uppsatsskribent innebär dessvärre ett visst mått av subjektivitet. Att jag ofta har behövt utgå från personliga perspektiv och egna antaganden för att söka rimliga förklaringar sänker givetvis studiens tillförlitlighet. Detta är metodens största svaghet och medför att resultaten inte är fullt intersubjektivt testbara. Detta, menar Thurén, innebär att samma metod ska kunna tillämpas av olika forskare på samma material och därefter uppvisa samma resultat. Denna princip faller i studien då det med stor sannolikhet får antas att min personlighet i viss mån satt sin prägel i studiens analys (1991:22). Dock, med tanke på att jag inte rätteligen kan veta exakt hur läroboksförfattaren i fråga tänkt i ett visst sammanhang innebär att sådana personliga antaganden är en ofrånkomlig nödvändighet.

Beträffande studiens validitet anser jag att jag noga har hållit mig till mitt valda ämnesområde och inom de ramar som är aktuella för frågeställningen. Jag har undersökt det jag ämnat undersöka; tagit hjälp av relevant forskning och studerat materialet på så vis att jag kunnat nå iakttagelser som fört mig till insikt om hur arbetarlitteraturen tar sig i uttryck i det studerade

materialet (Thurén, 1991:22). De svar jag nått fram till speglar i hög grad de eftersträvade men hade självfallet kunnat utökas i sin tillförlitlighet i en mer omfattande studie.

5.2 Avslutning

Som tidigare nämnt i diskussionsavsnittet skulle, i en mer omfattande studie, en utökning av analysmaterialet till, inte bara två, utan många fler läroböcker varit möjlig. Detta torde, genom att bredda perspektivet på arbetarlitteraturens uttryck i läroböckerna, höja reliabiliteten. Jag skulle gärna, som för att följa upp denna studie, jämföra läroböcker från varierade tidsepoker och studera hur arbetarlitteratur behandlas; att exempelvis låta ställa en lärobok från 1970-talet mot en samtida sådan. En annan intressant aspekt av ämnet vore att närmare studera de antologier som innefattar arbetarlitteraturen och jämföra vilka verk som återfinns där. Är det samma som behandlas i de rent faktamässiga läroböckerna? Vilka utdrag ur arbetarförfattarnas verk finns med i antologierna?

Jag anser att mitt val av tema för denna studie; att analysera läroböcker i litteraturundervisning, är ett värdefullt inslag i min förberedelse inför min stundande lärargärning – och förhoppningsvis även användbart för andra lärare som undervisar i litteratur. Att som lärare vara medveten om hur de läromedel man använder sig av är strukturerade och vad dessa framhåller som viktigt lärostoff är att måna om och uppmärksamma sin egen undervisning. Vad är det jag väljer att föra vidare till mina elever? Vilka budskap och signaler sänder jag ut genom att använda mig av just detta läromedel? Stämmer läromedlet ifråga överens med det jag själv önskar undervisa mina elever i? Dessa frågor bör varje undervisande lärare ställa sig. Just arbetarlitteraturen är en betydande del av vårt lands kulturarv och i sin berättande gärning; sitt delgivande av tidigare generationers leverne kan den idag undervisa om både historiska sammanhang samt kopplingar till nuet; den värld eleven lever i. I vilken mån och på vilket sätt eleverna informeras om detta anser jag spelar stor roll för hur eleven kan komma att se på historiens förhållande till samtiden – varför analyser av läroböckernas behandling av arbetarlitteratur är värdefullt och ständigt aktuellt.

Litteratur

Bergsten, Staffan och Elleström, Lars (2004) *Litteraturhistoriens grundbegrepp*. Lund: Studentlitteratur.

Bergsten, Staffan (2002) *Litteraturvetenskap – en inledning*. Lund: Studentlitteratur.

Burman, Carina (Bergsten, red.) (2002) *Litteraturvetenskap – en inledning*. Lund: Studentlitteratur.

Brink, Lars (1992) *Gymnasiets litterära kanon. Urval och värderingar i läromedel 1910-1945*. Uppsala: Avd. för litteratursociologi, Uppsala universitet.

Brink, Lars och Nilsson, Roy (red.) (2006) *Kanon och tradition. Ämnesstudier om fysik-, historie- och litteraturundervisning*. Gävle: Högskolan i Gävle.

Furuland, Lars och Svedjedal, Johan (2006) *Svensk arbetarlitteratur*. Stockholm: Bokförlaget Atlas.

Herthel, Hans (1992) *Litteraturens historia 1914-1945*. Stockholm: Norstedts Förlag.

Jansson, Ulf och Levander (1989) *Litteraturen – epoker och diktare*. Esselte Studium AB.

Lorentzon-Ekengren, Brita och Ekengren, Hans-Eric (2003) *Ekengrens svenska*. Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur.

Molloy, Gunilla (2003) *Att läsa skönlitteratur med tonåringar*. Lund: Studentlitteratur.

Nilsson, Magnus (2006) *Arbetarlitteratur*. Lund: Studentlitteratur.

Ollin-Scheller, Christina (2008) *Såpor istället för Strindberg. Litteraturundervisning i ett nytt medielandskap*. Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur.

Olsson, Bernt och Algulin, Ingemar (1995) *Litteraturens historia i Sverige*. Stockholm: Nordstedts Förlag.

Olls, Kristina och Wahlén, Ingvar (1989) *Svenska arbetarförfattare under 1900-talet*. Bokförlaget Settern.

Román, Henric (2006) *Skönheten och nyttan. Om gymnasiesvenskans litteraturundervisning 1947-1985*. Uppsala: Uppsala universitet.

Rydén, Hugo, Widing, Dick, Eriksson, Dixie, Lindskog, Runo och Stenhag, Gunnar (1989) *Litteraturhistoria*. Stockholm: Natur och Kultur.

Skogar, Björn. (2005) *Filosofisk och teologisk hermeneutik i miniformat*. Ur Texter i kompendium ”Klassiska religiösa texter” för B2 vt 06. Religionsvetenskap. Södertörns högskola.

Skoglund, Svante (1999) *Svenska timmar, Litteraturen*. Malmö: Gleerups Utbildning AB

Söderblom, Inga och Edqvist, Sven-Gustaf (1992) *Litteraturhistoria*. Stockholm: Natur och Kultur.

